

BİR TAKRİR-İ SÜNNET ÖRNEĞİ: ADAK KURBANI

Hüseyin Vuruřkan*

Öz

Bu makalede, dinî meşruiyeti Hz. Peygamber'in hadislerine dayanan ve bir yönüyle adak, diğer bir yönüyle ise kurbanla ilintili olan adak kurbanı muhtelif açılardan ele alınacaktır. Makalede, öncelikle adak kurbanının kavramsal ve tarihsel çerçevesi çizilerek hem konunun etimolojik tahliline hem de konuyla ilgili dinî ve kültürel içerikli uygulamalara işaret edilecektir. Daha sonra ise bu konuda İslam'ın ortaya koyduğu düzenlemeler ve hükümler, ilgili deliller bağlamında belirtilecektir. Ayrıca makalenin en önemli konusunu teşkil eden adak kurbanının etinden adak sahibinin yiyip yiyemeyeceği hususu, fikhî yaklaşımlar çerçevesinde delilleriyle birlikte ifade edilecektir. Böylece adak kurbanı ile ilgili hususların bütün yönleriyle görülmesi sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adak, Kurban, Hadis, TakrİR, Hüküm

AN EXAMPLE OF TAQRİR SUNNAH: VOW SACRIFICE

Abstract

In this article, the vow sacrifice of which religious legitimacy is based on the hadiths of the Prophet Mohammed associated with the vow and with sacrifice will be discussed in various ways. Firstly, the religious and cultural thematic practices regarding the subject and its etymological analysis will be addressed by indicating the conceptual and historical frame of the vow sacrifice in the study. Then, the regulations and judgments of Islam on the subject will be emphasized within the context of evidences. In addition, the issue of whether the owner is allowed to eat the meat of the vow which is the most important subject of the article, will be stated in the light of the Islamic law with its evidences. Therefore, the issues of the vow sacrifice will be examined in all aspects.

Keywords: Vow, Sacrifice, Hadith, TaqrİR, Judgement

---

* Dr. Yayladere İlçe Müftüsü

Giriş

Adak kurbanı, İslam’da inançla ilişkilendirilen önemli konuların başında gelmektedir. Zira İslam’ın bidayetinden günümüze kadar çeşitli sebeplere bağlı olarak Allah’ın rızasını ve yardımını temin gayesiyle kurban adağında bulunmak ve ilgili amaçlar doğrultusunda bu adağı yerine getirmek Müslümanların başlıca dinî uygulamalarından birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla adak kurbanı, İslam tarihi boyunca Müslümanların inanç dünyalarında daima güncelliğini koruyan bir konu olmuştur.

Adak kurbanı sadece Müslümanlara özgü bir uygulama değildir. Adak kurbanı, İslam’dan önceki pek çok dinî sistemde de en önemli inanç ilkelerinden biri olarak kabul görmüştür. İslam dini, bu uygulamayı tevhid akidesine uygun olarak bazı düzenlemelerle Hz. Peygamber’in rehberliğinde onaylamıştır. Böylece adak kurbanı bütün yönleriyle İslam’ın ilke ve esaslarına uygun hâle getirilmiştir. Dolayısıyla adak kurbanı uygulamasının İslamî açıdan doğru bir şekilde yerine getirilmesi için bu ilke ve esasların tespit ve tahlil edilmesi önem arz etmektedir. Bunun için ise konuya adak kurbanının kavramsal çerçevesiyle başlangıç yapmak yerinde olacaktır.

Adak Kurbanın Kavramsal Çerçevesi

Bazı yaklaşımlara göre adak kelimesinin etimolojisi eski Türk lehçelerinde kullanılan “ıdik” veya “ıduk” kelimesine dayanmaktadır. Bu temayüle göre çeşitli Türk lehçelerinde “ıdhuk, ıtık, ızık, iyik” gibi adlarla da ifade edilen “ıdik” veya “ıduk” kelimesi, günümüz Türkçesine “adak” şeklinde geçmiştir.¹ Bazı yaklaşımlara göre ise bu konuda kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.²

Ancak bu konuda isabetli olan birinci yaklaşım olarak görünmektedir. Çünkü adak konusunun eski Türk lehçelerinde “ıdik, ıduk, ıdhuk” şeklinde ifade edilmesi bu yaklaşımı desteklemektedir. Mesela, Türk dilinin ilk sözlüğü olarak bilinen “*Divânü Lugâti’t-Türk*” adlı eserde “ıdhuk” kelimesi şöyle tarif edilmektedir: Kutlu ve mübarek olan her nesne. Serbest

---

¹ Gürbüz Erginer, *Kurban, (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritielleri)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 122-124.

² Bkz. Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 19-21.

bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvan, sahibinin yaptığı bir adak için ayrılır. Bundan dolayı bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz ve yünü kırılmaz.³

Aynı şekilde eski Türk dini inanışlarında adak konusu “ıdık, ıduk” şeklinde veya yapı olarak benzer kelimelerle ifade edilmiştir.⁴ Bu husus da birinci yaklaşımı desteklemektedir. Nitekim bazı araştırmacılar eski Türk lehçelerindeki ve inançlarındaki bu kullanımlardan hareketle “*adak*” kelimesinin kökenini bu kelimelere dayandırmışlardır. Mesela, Mehmet Eröz, “*Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği*” isimli çalışmasında bu konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: Bir dilek sahibinin dileğinin yerine gelmesi hâlinde veya ataların ruhları için kesilen kurbanı Orta Asya Türkleri “*ıdhuk*” veya “*ıdu*” derlerdi. Kutlu, mübarek manasına gelen bu kelime, Türkiye Türkçesinde “*adak*” şeklini almıştır.⁵

Adak kelimesinin Arapçadaki karşılığı ise “*nezr*” kelimesidir. *Nezr*, sözlükte “*insanın yerine getirmeyi kendisine borç (vacip) kıldığı şey*” manasına gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak da “*dinen mükellef tutulmadığı hâlde kişinin kendi vaadiyle üzerine vacip kıldığı ibadet*” şeklinde tarif edilmiştir.⁶ Bu tanımdan anlaşıldığı üzere adak, konusu itibarıyla geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu kapsama ulemânın tamamı tarafından benimsenen yaklaşıma göre dinen yapılması emir ve tavsiye edilen her hususun konu olması mümkündür. Hanefilere göre adanan hususun farz veya vacip cinsinden bir ibadet olması gerekmektedir.⁷ Onlara göre kendisinde ibadet anlamı bulunan, fakat bizzat farz veya vacip cinsinden ibadet sayılmayan şeylerin adağa konu olması mümkün değildir.⁸ Şâfiî,⁹ Mâlikî¹⁰ ve Hanbelîlere¹¹ göre ise -hasta ziyareti, cenaze teşyî etme gibi- Allah’a yaklaştıran ve Allah’ın rızasına uygun her hususun adağa konu olabileceği ifade edilmiştir. Dört mezhebin de bu konudaki delili “*Her kim Allah’a itaat etmeyi adarsa, O’na itaat etsin.*”¹² hadisidir. Hanefiler, hadiste geçen “*itaat*” kelimesini farz veya vacip cinsinden ibadet sayılan hususlara hamle ederken¹³ diğer üç mezhep,

³ Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti’t-Türk*, (Çeviren: Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, I, 65.

⁴ Bkz. Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 53; Saadettin Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 65; Ünver Günay/Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Laçin Yayınları, İstanbul, 1998, s. 77.

⁵ Mehmet Eröz, “Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği”, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XVIII, Sayı: 211-214, Mayıs-Ağustos 1980, s. 18.

⁶ Ahmet Özel, “Adak”, *DİA*, TDV, Ankara, 1988, I, 337-338.

⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi ‘fi Tertîbi’s-Şerâi’*; Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VI, 336; Mevslî, *Kitâbu’l-İhtiyâr li-Ta’lîli’l-Muhtâr*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2010, IV, 90.

⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1989, III, 128.

⁹ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb*, Mektebetü’l-İrşâd, Cidde, t.y., VIII, 436-439.

¹⁰ Karâfî, *ez-Zahîra*, Dâru’l-Ğurabi’l-İslâmî, Beyrut, 1994, IV, 72-73.

¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyâd, 1997, XIII, 623.

¹² Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

¹³ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi ‘fi Tertîbi’s-Şerâi’*; VI, 336.

kurbet¹⁴ cinsinden olan bütün ibadetlere teşmil etmişlerdir.¹⁵ Konumuz olan adak kurbanı meselesine bu açıdan bakıldığında dinen kurban olarak kesilmesi caiz olan bir hayvanın adağa konu olması bütün İslam bilginlerince kabul edilmiştir.¹⁶ Zira adak kurbanı Hanefilere göre vacip cinsinden,¹⁷ diğer üç mezhebe göre ise kurbet cinsinden bir ibadettir.¹⁸

Adak kurbanı, esas itibariyle bir kurban çeşididir.¹⁹ Bundan dolayı adak kurbanı, bazı Arapça kaynaklarda “الأضحية المنذورة” (el-udhiyyetü'l-menẓûre) yani “*nezredilen kurban*” şeklinde ifade edilmiş²⁰ ve “*dinen mükellef olmadığı hâlde kişinin Allah'a karşı böyle bir vaadde bulunarak üzerine vacip kıldığı kurban*” şeklinde tanımlanmıştır.²¹ Kişinin böyle bir mükellefiyet altına girmesi ise genellikle bir dileğin yerine gelmesi veya bir sıkıntının giderilmesi için ilahî yardımı temin gayesiyle olmaktadır. Bununla birlikte Allah'ın verdiği bir nimete şükür için veya sırf Allah'ın rızasını ve yakınlığını kazanmak için de kurban adağı söz konusu olabilmektedir.²²

Adak kurbanı ile ilgili bu tanımlar, İslam'ın konuya yaklaşımını yansıtan tahlil ve değerlendirmelerdir. Zira bu konuda İslam'ın ilke ve esasları birçok noktada diğer dinî sistemlerden farklılık göstermektedir. İslam'ın bu konudaki ilke ve esasları tevhid akidesine uygun bazı düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Bu konudaki, dinlere göre farklı uygulamaların ve İslamî düzenlemelerin neler olduğunu daha iyi görebilmemiz için meselenin tarihsel boyutuna bakmamız önem arz edecektir.

Adak Kurbanının Tarihsel Çerçevesi

Adak kurbanının, insanlık tarihiyle var olan dinî bir davranış olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, Kur'an'da herhangi bir ayrıntıya girilmeden Hz. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban takdim ettiklerinden söz edilmesi²³ adak kurbanının dinî zeminine işaret etmesi açısından böyle bir kanaatte bulunmaya imkân vermektedir. Diğer yandan dinler

¹⁴ Kurbet: Kişiyi Allah'a yaklaştıran, sevap kazanmaya vesile olan bütün fiilleri ve davranışları ifade eder. (Bkz. Ahmet Özel, “Kurbet”, *DİA*, TDV, Ankara, 2002, XXVI, 440.)

¹⁵ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 436-439; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 72-73; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 623.

¹⁶ Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi'*, VI, 336; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, Dâru'l-Kalem/Dâru's-Şâmiyye, Dimeşk/Beyrut, 1996, I-II, 851-853; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 89; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 641-642; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VI, 270.

¹⁷ Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi'*, VI, 336.

¹⁸ Bkz. Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 440; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 75-89; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kinâ an-Metni'l-İknâ*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1983, VI, 276-277.

¹⁹ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, TDV, Ankara, 2002, XXVI, 436.

²⁰ Bkz. Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, IV, 385; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kinâ an-Metni'l-İknâ*, III, 22.

²¹ Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, XXVI, 436.

²² Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 622; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kinâ an-Metni'l-İknâ*, VI, 276-277.

²³ Mâide, 5/27.

tarihine bakıldığında adak kurbanının, farklı şekil ve gayelerle hemen hemen bütün dinî sistemlerde önemli bir inanç esası olarak yer alması da bu kanaati teyit etmektedir. Başta Yahudilik ve Hıristiyanlık olmak üzere birçok din ve kültürde adak kurbanının yer alması bunun en önemli göstergesini teşkil etmektedir.

Adak kurbanı, her dinî sitemde önemli bir inanç esası olarak kabul edilmekle birlikte uygulama konusunda benzer ve farklı anlayış tarzlarının mevcudiyeti tarihî bir gerçeklik olarak konuyla ilgili metinlerde görülmektedir. Bu anlayış ve uygulamaların tablosunu, genel hatlarıyla şöyle ifade etmemiz mümkündür.

1.1. Yahudilikte Adak Kurbanı

Yahudilikte adakta bulunmak mecburi olmayıp isteğe bağlıdır. Ancak adakta bulunulmuşsa adağın yerine getirilmesi zorunludur.²⁴ Yahudiliğe göre adakta bulunmak isteğe bağlı bir durum olmakla birlikte bunun bazı esas ve kuralları vardır. Bu kurallara göre adak helâl kazançtan olmalı,²⁵ adakta bulunan kadın veya erkek adağını yerine getirinceye kadar şarap veya içki içmemeli, yaş veya kuru üzüm yememelidir. Ayrıca adakta bulunan kişi adak vakti gelinceye kadar kutsal sayıldığından tıraş olmayıp saçlarını uzatmalı; babası, annesi ve kardeşi gibi çok yakını da olsa hiçbir ölüye yaklaşıp kendini kirletmemelidir. Adak vakti dolduğunda da gecikmeden adağını takdim etmelidir.²⁶

Yahudilikteki adak çeşitleri arasında, adak kurbanı önemli bir yer tutmaktadır. Zira adak kurbanının varlığı ve bu konudaki ilke ve esaslar Tevrât'ta detaylı olarak zikredilmiştir. Mesela, Tevrat'ın II. Samuel bölümünde Davud'un oğlu Abşalom'un²⁷ Yeruşalim şehrine geri dönebilmesi ümidiyle kurban adadığı ve bu talebi gerçekleştiğinde adağını yerine getirdiği anlatılmaktadır.²⁸ Ayrıca başka bir bölümde Yunus'u denize atan kimselerin Yehova'dan korktukları için kurban adağında buldukları anlatılmaktadır.²⁹

Aynı şekilde Tevrât'a göre adanılan kurbanların “*sunak*”³⁰ veya “*mezbah*”³¹ denilen kurban kesim yerlerinde bayramlar başta olmak üzere belirli günlerde ve vakitlerde kesilmesi gerekmektedir. Bu günler; sabah ve akşam olmak üzere her gün, sebt günü, her ayın başı, birinci ayın on beşinci günü ve haftalar bayramıdır. Ayrıca adanan kurbanların boğa, koç ve

²⁴ Tevrât, Tesniye (Tekrar), 23/21-23.

²⁵ Heyet, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, İstanbul, t.y., II, 398.

²⁶ Tevrât, Sayılar, 6/1-15.

²⁷ Tevrât, II. Samuel, 13/1.

²⁸ Tevrât, II. Samuel, 15/7-12.

²⁹ Tevrât, Yunus 1/16.

³⁰ Tevrât, Çıkış, 27/1.

³¹ Bkz. Heyet, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, II, 398.

kuzu türünden olması, bunların da kusursuz, iyi, sağlıklı ve belirli bir yaşta olması gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak boğanın genç, kuzunun ise erkek ve bir yaşını doldurmuş olması istenmektedir. Kurban edilecek kuzu sayısı da kurbanın kesilme gününe göre iki veya yedi şeklinde zikredilmektedir. Diğer yandan adakların takdimi esnasında kurbanın günü ve türüne göre değişkenlik gösteren belirli ölçeklerde yağla yoğrulmuş ince un sunusu da istenmektedir.³² Tevrât'a göre adak kurbanlarının etinin iki gün içinde yenilmesi de gerekmektedir. Bu süre içinde yenilmeyip üçüncü güne kalan etlerin ise yakılarak imha edilmesi emredilmektedir.³³

İslam dini, Yahudiliğin adak kurbanı konusundaki bazı hükümlerini tasvip ederken bazılarını ise kabul etmemiştir. Yukarıdaki bilgilerden hareketle İslam dini ile Yahudiliğin bu konuda benzer ve farklı yönleri şöyledir:³⁴

1. Yahudiliğe göre adakların helal kazançtan olması gerekmektedir. Bu hüküm İslam'da da gereklidir. Helal kazanç her konuda olduğu gibi adak konusunda da İslam'daki en temel esaslardan biridir. Nitekim Hz. Peygamber (sav), *Her kim Allah'a karşı isyan etmeyi adarsa, sakın O'na isyan etmesin,*³⁵ *“Allah'a isyan konusunda adak olmaz.”*³⁶ ve *“Allah'a isyan niteliğindeki adaklar yerine getirilmez.”*³⁷ hadisleriyle Allah'a isyan ve günah niteliği taşıyan konularda adakta bulunmayı yasaklamış, şayet yapılmışsa bu şekildeki adakların yerine getirilmemesi gerektiğini bildirmiştir.

2. Yahudiliğe göre adakta bulunmak mecburi olmayıp isteğe bağlıdır. İslam dini, bu hükmü kabul etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav), *“Adakta bulunmayın. Zira adak, takdir olunan hiçbir şeyi değiştirmez. Adakla sadece cimrinin elinden malı çıkarılmış olur”*³⁸ buyurarak sorumlukları yerine getirmeden kolay yoldan dünyevî menfaatler temin etme veya Allah'ın takdir ettiği bir şeyi etkileme düşüncesiyle adakta bulunmayı hoş karşılamamıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber (sav), *“Her kim Allah'a itaat etmeyi adarsa, O'na itaat*

³² Tevrât, Sayılar, 28/1-30.

³³ Tevrât, Levililer, 7/15.

³⁴ Bkz. Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 199-201.

³⁵ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531.

³⁶ Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 12, Hadis no: 3272; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 1, Hadis no: 1529; Nesâî, Eymân ve nüzûr 31, Hadis no: 3817; İbn Mâce, Keffâret 17, Hadis no: 2124.

³⁷ Müslim, Nezir 8, Hadis no: 1641; Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 2, Hadis no: 3313.

³⁸ Tirmizî, Nüzûr ve eyman 11, Hadis no: 1543; Nesâî, Eymân ve nüzûr 26, Hadis no: 3810. Ayrıca bkz. Buhârî, Eymân ve nüzûr 26, Hadis no: 6692; Müslim, Nezir 2, Hadis no: 1639.

etsin.”³⁹ ve “Gücünün yettiği bir şeyi adayan, onu yerine getirsin.”⁴⁰ buyurarak meşru adakların yerine getirilmesini emretmiştir.

3. Yahudiliğe göre yapılan adakların yerine getirilmesi zorunludur. İslam’a göre de âyet⁴¹ ve hadislerde⁴² meşru adakların yerine getirilmesi emredilmiştir.

4. Yahudiliğe göre adakta bulunan kimsenin içki veya şarap içmesi yasaktır. İslam’da ise içki ve şarap, sadece adak adayanlara değil bütün Müslümanlara her zaman haramdır.⁴³ Ayrıca Yahudilik’teki adakta bulunan kimsenin yaş veya kuru üzüm yemesi, tıraş olması ve çok yakını da olsa hiçbir ölüye yaklaşması yasağı İslam’da kabul görmemiştir.

5. Yahudiliğe göre bir kadının veya genç kızın adağı, kocası veya velisi tarafından iptal edilebilmekte ve bu konuda sorumluluk adağı iptal ettiren koca veya veliye ait olmaktadır.⁴⁴ İslam’a göre ise adağın koca veya veli tarafından iptali söz konusu değildir. Adağı yerine getirmek, adakta bulunan kimseye vaciptir.

6. Yahudiliğe göre adanan hayvanların boğa, koç ve kuzu türünden olması, bunların da kusursuz, iyi, sağlıklı ve belirli bir yaşta olması gerekmektedir. İslam’a göre ise adanan hayvanların deve, sığır, manda, koyun ve keçi türünden olması, belirli yaşlarda olması, sağlıklı ve kusursuz olması gerekmektedir.

7. Yahudiliğe göre adak kurbanlarının “*sunak*” veya “*mezbah*” denilen belirli yerlerde, bayramlar başta olmak üzere belirli gün ve vakitlerde kesilmesi gerekmektedir. Ayrıca adanan hayvanların iki, yedi gibi belirli sayılarda olması gerekmektedir. İslam bu hükümleri kabul etmemiştir. İslam’a göre adanan kurbanın belli sayıda olması şart olmadığı gibi yapılan adak, şirk ve Allah’a isyan niteliği taşıyorsa her yerde ve her vakitte icra edilebilir. Nitekim Hz. Peygamber (sav), Büvâne denilen yerde kurban adaklarının ifasına izin vermiştir.⁴⁵

1.2. Hıristiyanlıkta Adak Kurbanı

Hıristiyanlık’ta adakta bulunmak, tasvip edilen bir uygulamadır. Zira Resullerin İşleri Kitabı’nda, Pavlus’un bir adak adadığından ve bunun için saçlarını kestirdiğinden

³⁹ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 25, Hadis no: 3322; İbn Mâce, Keffâret 17, Hadis no: 2128.

⁴¹ Hac, 22/29.

⁴² Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

⁴³ Bakara, 2/19; Mâide, 5/90-91. Hadis için bkz. Buhârî, Eşribe 4, Hadis no: 5585; Müslim, Eşribe 67, Hadis no: 2001; Ebû Dâvûd, Eşribe 5, Hadis no: 3679.

⁴⁴ Tevrât, Sayılar, 30/1-15.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 22, Hadis no: 3314; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 142-143, Hadis no: 20140. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Keffâret 18, Hadis no: 2131; Ahmed b. Hanbel, VI, 362, Hadis no: 15854.

bahsedilmekte⁴⁶ ve ayrıca Havârîler'den dört kişinin kurban adağında bulunduğu zikredilmektedir.⁴⁷ Aynı şekilde Matta'da, Yehova'ya sunulan adakların yerine getirilmesi istenerek adaklara riayetın zorunlu olduğuna işaret edilmektedir.⁴⁸

Hıristiyanlık'ta çeşitli adak uygulamaları mevcuttur. Dinin haram saydığı ve yasakladığı hususlar dışında her şeyin adak olarak sunumu mümkündür. Kiliseye yardım niteliğinde olan küçük bir mum dahi adak olarak sunulabilir. Adaklar arasında hayvanların adak olarak takdimi özellikle zikredilebilir. Eti yenen bütün hayvanların adanması ve adak kurbanı olarak kesilmesi mümkündür. Bunlar genel olarak bir yoksula verilmek üzere adanır. Adak belli bir dilek için yapıldığı için her tür adağın nereye adanacağı da bildirilmelidir.⁴⁹

Adak kurbanı konusunda Hıristiyanlığa ait bu hükümlerden bazılarını İslam dini tasvip ederken bazılarını ise kabul etmemiştir. Yukarıdaki bilgiler ışığında İslam ile Hıristiyanlığın bu konuda ortak ve farklı yönleri şöyledir:⁵⁰

1. Hıristiyanlığa göre adağın yerine getirilmesi zorunludur. Adak meşru olduğu takdirde aynı hüküm İslam'da da vardır.

2. Hıristiyanlığa göre dinen haram sayılan şeyler dışında her şeyin adak olması mümkündür. İslam'a göre de dinen haram kılınan şeyler adak olamaz. Ancak İslam'a göre adak şartlarını taşıyan hususlar dışında, her şeyin adak olması mümkün değildir. Zira Allah Rasûlü (sav), Allah'a isyan ve günah kabilinden olan adakları yasakladığı gibi,⁵¹ adakların ancak Allah'ın rızasının söz konusu olduğu konularda mümkün olduğunu bildirmiştir.⁵²

3. Hıristiyanlığa göre eti yenen bütün hayvanların adanması caizdir. İslam dini ise bu hükmü kabul etmemiştir. Çünkü İslam'a göre etinin yenilmesi haram olan hayvanlar adak olamayacağı gibi kurban da olmaz. Ayrıca bir hayvanın adanabilmesi için tür, yaş ve yapı olarak kurban edilebilme şartlarını taşıması gerekir.

1.3. Câhiliye Döneminde Adak Kurbanı

Putperest Araplar, inanç sistemlerinde yer verdikleri tanrısal varlıklara tapınma ve tazim bağlamında çeşitli ritüellere yer verirlerdi. Bunlar arasında, tanrısal varlıkları temsil eden putlar önünde ve kült merkezlerinde kurban kesmek oldukça önemliydi. Genellikle kesilen

⁴⁶ İncil, Resullerin İşleri, 18/18.

⁴⁷ İncil, Resullerin İşleri, 21/23.

⁴⁸ İncil, Matta, 5/33.

⁴⁹ Heyet, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, II, 398.

⁵⁰ Bkz. Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s. 202.

⁵¹ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Müslim, Nezr 8, Hadis no: 1641; Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 12, Hadis no: 3272; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531.

⁵² Ebû Dâvûd, Talâk, 7, Hadis no: 2192; Ahmed b. Hanbel, III, 593, Hadis no: 6903.

kurbanın kanı, ilgili tanrısal varlığın temsili üzerine sürülürdü. Araplar yemek maksadıyla kestikleri hayvanlara tanrılar panteonunda en yüce varlık olarak yer verdikleri Allah'ın adını anmazlardı. Kesilen bir hayvan için Allah'ın adının anılmasının o hayvanı Allah için bir adak haline getireceğini ve dolayısıyla ondan yemenin mümkün olmayacağını düşünürlerdi. Bu nedenle kestikleri hayvanlara genelde diğer tanrısal varlıkların adlarını anarlar ya da hiçbir varlığın adını anmadan keserlerdi. Araplar bazı hayvanların kutsal olduklarına yönelik çeşitli inançlar da taşırlardı. Belirli şartlara bağlı olarak bazı hayvanlar kutsal ya da tabu sayılır ve başıboş bırakılırdı. Bu hayvanların etini yemenin caiz olmayacağı düşünülürdü.⁵³

Câhiliye döneminde ilahlara adak olarak sunulması nedeniyle kutsal veya tabu sayılarak başıboş salınan imtiyazlı hayvanlar bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî şeklinde isimlendirilirdi.⁵⁴ Bu kategorideki hayvanlar tanrılara adanır ancak kesilmeden tanrılar adına serbest bırakılarak kutsal ve dokunulmaz kabul edilirdi. Bunlardan istifade etmek de yasaklanırdı. Câhiliye Arapları'nın geleneğine göre bir deve beş defa doğurur ve beşinci yavrusu dişi olursa onun etini sadece erkekler yerdı. Eğer son yavrusu dişi ise onun adak olduğunu belirtmek üzere kulağını yarıp serbest bırakırlardı, bu hayvana “bahîre” denirdi. Bahîreye binmez, tüyünü almaz, istediği yerden su içmesine ve otlamasına izin verir ve onu kesmezlerdi; ayrıca sütü sağılmaz, putlara bırakılırdı. “Vasîle” ise yedi defa doğurmuş koyuna denirdi. Yedincide erkek doğurmuşsa bu yavru büyüdükten sonra puta kurban edilir, etini de yalnız erkekler yerdı. Yedincide dişi doğurmuşsa yavruyu kesmezlerdi. Bu koyun sahibine ait olurdu. Eğer biri erkek, biri dişi olmak üzere ikiz doğurmuşsa dişinin hatırına erkeğe dokunmazlar, “Kız kardeşi erkek kardeşine yetişti, etini bize haram kıldı” derlerdi. Dişi kuzu, erkek kuzu ile birlikte kurban edilmeden bırakılırdı. Yedinci batında erkek ikiziyle doğmuş hayvana da “vasîle” denirdi. Yavrulayan bu hayvanın sütü erkeklere helâl, kadınlara haram sayılırdı. Eğer bu koyun ölü yavru doğurursa etini erkekler de kadınlar da yerdı. Bir erkek devenin sulbünden on döl alınır veya yavrusunun yavrusuna binilirse buna “hâmî” adı verilirdi. Onu putlara adayarak serbest bırakırlar ve ölünceye kadar hiçbir iş gördürmezlerdi. Onların inancına göre böyle bir deveye binilmesi, yük yüklenilmesi, tüyünün kırılması haramdı. Yine câhiliye döneminde bir kişi hasta olur veya bir yakını kaybolursa muradına ermek için bir deve adardı. Eğer hasta iyileşir ya da kaybolan kişi geri dönerse o deveye yük yüklemez,

⁵³ Heyet, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 545.

⁵⁴ Bkz. Mâide, 5/103. Ayrıca bkz. Buhârî, Menâkıb 9, Hadis no: 3521; Müslim, Cennet 51, Hadis no: 2856.

üzerine binmezler ve onu serbest bırakırlardı. Put adına serbest bırakılan, sütünden yalnızca misafirlerin faydalandığı bu deveye “sâibe” denirdi.⁵⁵

Câhiliye dönemindeki tevhide aykırı şirk içerikli bu uygulamalar, şu âyetlerle reddedilerek yürürlükten kaldırılmıştır: “Allah ne bahîre ne sâibe, ne vasîle ne de hâm diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat inkâr edenler Allah’a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez.”⁵⁶ “Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: “Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır.” Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah’ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah’a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır. Bir de dediler ki: “Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir. Kadınlarımıza ise haramdır.” Eğer ölü olursa onda hepsi ortaktırlar. Allah onların bu tür nitelendirmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”⁵⁷

Câhiliye dönemindeki diğer bir adak kurbanı şekli “atîre”dir. Câhiliye devri Arapları ilahlara yakın olmak gayesiyle, âdet olarak Recep ayının ilk on gününde putlarına bir koyun kurban ederler ve kanını da putun başına sürerlerdi. “Atîre” veya “itr” adı verilen bu kurbanı Recep ayında kesilmesinden dolayı “Recebiyye” de denirdi. Kendisine kurban kesilen puta da “itr” denirdi. Bu alışılmış uygulama yanında atîre kurbanı, adak olarak da kesilirdi. Araplar, özellikle sürülerinin çoğalmasıyla ilgili dilekleri yerine geldiğinde Receb ayında bir kurban kesmeyi adarları. Ancak dilekleri yerine gelince bazen cimrilikleri tutar, koyun yerine bir ceylan avlayıp onu keserlerdi. Hatta bu durum Araplar arasında, başkasının suçundan dolayı cezalandırılan kimse için “Koyun yerine ceylan tutulması gibi başkasının günahından da bizi sorumlu tuttunuz.” şeklinde darbimesel hâline gelmiştir.⁵⁸

Ayrıca câhiliye döneminde deve veya koyunun doğurduğu ilk yavru, annenin bereketli olması veya neslinin çoğalması için putlara kesilirdi. Bu uygulamaya ise “fera” denirdi. Bir kimsenin develeri dilediği sayıya veya yüze ulaşınca ilk doğan yavruyu veya en genç ve semiz devesini putlara kurban ederdi ki buna da “fera” denirdi.⁵⁹ Bu kurbanın etinden yenir,

⁵⁵ Ahmet Güç, “Putperestlik”, *DİA*, TDV, Ankara, 2007, XXXIV, 367. Ayrıca bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, I, 105-107; Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s. 206-207; İshak Yazıcı, “Bahîre”, *DİA*, TDV, Ankara, 1991, IV, 487; Muhammed Eroğlu, “Hâmî”, *DİA*, TDV, Ankara, 1997, XV, 457; Muhammed Aruçi, “Sâibe”, *DİA*, TDV, Ankara, 2008, XXXV, 542; Casim Avcı, “Vasîle”, *DİA*, TDV, Ankara, 2012, XLII, 550.

⁵⁶ Mâide, 5/103.

⁵⁷ En'âm, 6/138-139.

⁵⁸ Halit Ünal, “Atîre”, *DİA*, TDV, Ankara, 1991, IV, 79.

⁵⁹ Ünal, “Atîre”, *DİA*, IV, 79.

derileri ise ağaç dallarına asılırdı.⁶⁰ Bu ifadelerden anlaşıldığına göre fera' kurbanı, şükür anlamı yanında bereket ve dilek temennisini de çağrıştırmaktadır. Bundan dolayı fera' uygulamasını da bir yönüyle adak kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Nitekim fera'nın adak olarak da kesildiği ifade edilmektedir.⁶¹

Atîre ve fera' kurbanları da şirk içerikli olması sebebiyle “İslam'da fera' ve atîre kurbanları yoktur.”⁶² hadisiyle yasaklanmıştır.⁶³ Hz. Peygamber'in bu hususta tavsiye ettiği husus, kurbanın Allah rızası için kesilmesi⁶⁴ ve fera' kurbanında olduğu gibi yavrunun küçük iken değil büyüdükten sonra kesilmesidir.⁶⁵ Nitekim Şâfiîler⁶⁶ ve Hanbelîler⁶⁷ bu şartlara riayet edildiği takdirde bu kurbanların kesilmesinin mübah olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre “İslam'da fera' ve atîre kurbanları yoktur.” hadisi, fera' ve atîrenin haram veya mekruh olduğuna değil, vacip ve sünnet olmadığına delalet etmektedir. Hanefîler⁶⁸ ve Mâlikîler⁶⁹ ise aynı hadisten hareketle fera' ve atîre uygulamasının neshedildiğini ifade etmişlerdir.

Câhiliye döneminde adak kurbanı konusunda diğer bir uygulama şöyledir: Câhiliye döneminde Kureyşliler, Büvâne denilen yerdeki bir putun⁷⁰ yanında düzenli olarak yılda bir defa, bayram addedilen bir günde toplanır, ona kurban kesip hediyeler sunar, yanında tıraş olur, bir gün akşama kadar orada itikâfa girerlerdi.⁷¹ Konuyla ilgili rivayetlerde ifade edildiği üzere câhiliye döneminde Kureyşliler, bu bölgede kesmek üzere kurban adağında da bulunurlardı. Rivayete göre Meymûne bnt. Kerem'in babası Kerem b. Süfyân, Allah Rasûlü'ne, câhiliye döneminde Büvâne denilen yerde kesmek üzere adadığı adak hakkında sormuştur. Hz. Peygamber (sav) “Bir put veya heykel için mi?” diye sorunca Kerem b. Süfyân “Allah için” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) “Adağını yerine getir.” buyurmuştur.⁷² Bu rivayet, Büvâne'de putlar için kurban adağında bulunma âdetinin câhiliye döneminde de uygulanan bir inanış olduğunu göstermektedir.

⁶⁰ Bkz. Ebû Dâvûd, Dahâyâ 19-20, Hadis no: 2833.

⁶¹ Ünal, “Atîre”, *DİA*, IV, 80.

⁶² Buhârî, Akîka 3, 4, Hadis no: 5473, 5474; Müslim, Edâhî 38, Hadis no: 1976.

⁶³ Ünal, “Atîre”, *DİA*, IV, 79.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, Dahâyâ 19-20, Hadis no: 2830; Nesâî, Fera' ve atîre 2, Hadis no: 4234.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Dahâyâ 19-20, Hadis no: 2830; Nesâî, Fera' ve atîre 2, Hadis no: 4235.

⁶⁶ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 427-428.

⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 403.

⁶⁸ Aynî, *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, XII, 9-10.

⁶⁹ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, 1988, Beyrut, III, 295.

⁷⁰ Bazı kaynaklarda bu putun adının “Büvâne” olduğu ifade edilmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2010, II, 543.

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Hâneci, Kâhire, 2001, I, 132-133.

⁷² Ahmed b. Hanbel, VI, 362, Hadis no: 15854. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 22, Hadis no: 3314; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 142-143, Hadis no: 20140; İbn Mâce, Kefâret 18, Hadis no: 2131.

Kısaca ifade etmek gerekirse adak kurbanı, câhiliye döneminin başlıca inanç esaslarından ve ibadet şekillerinden birini teşkil etmekteydi. Câhiliye inanışlarına göre adak kurbanları putlar adına adanır ve onlar adına kesilirdi. Ancak onların adak kurban âdetleri ya bazı vesilelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmeleri ya da bazılarını putlar adına serbest bırakmaları şeklinde idi.

1.4. Diğer Dinî Sistemlerde Adak Kurbanı

Eski Türk inanışlarında, herhangi bir istek için tanrılar adına kurban adağında bulunmak çok yaygın olarak görülen bir uygulamadır. Eski Türkler’de bu uygulama genel olarak “ıdık” veya “ıduk” şeklinde ifade edilmiştir. Kaşgarlı Mahmud’un “*Divânü Lugâti’t-Türk*” adlı eserinde “ıdhuk” şeklinde geçen bu uygulama aynı eserde şöyle tarif edilmiştir: Kutlu ve mübarek olan her nesne. Sahibinin yaptığı bir adak için ayrılarak serbest bırakılan hayvana bu ad verilir. Bundan dolayı bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz ve yünü kırılmazdı.⁷³

Eski Türk inanışlarına göre at, deve, sığır, koyun, keçi gibi⁷⁴ hayvanlardan seçilen “ıdık” veya “ıdık”ların sunumu kanlı ve kansız olarak iki şekilde yapılmıştır. Kanlı ıduk, bir ritüelle kutsanan hayvan, kutsallık taşıdığına inanıldığı için sahibi tarafından bakılıp korunmakta, gücünden ve herhangi bir ürününden yararlanılmayıp özgür bırakılmaktadır. Ancak sahibi tarafından bir dilek adına ıdık durumuna getirildiği için, dileğin gerçekleşmesiyle hayvan kurban edilmektedir. Hayvanın kurban edilmesi ise boğularak veya bel kemiği kırılarak kanı yere akıtılmadan öldürülmek suretiyle yapılmaktadır.⁷⁵

Idukların sunumunda ikinci tarz ise kansız olarak yapılırdı. Kansız ıduk, yine bir ritüelle kutsanan hayvan belirli doğüstü güçlere bağışlanmaktadır. Bağışlanmış olan bu hayvan kutsallaştığı için, hiçbir şeyinden yararlanılmadığı gibi kendisine zarar verilmemesine özen gösterilmektedir. Bu hayvanlar tanrı adına başıboş serbest bırakılmaktadır. Bununla birlikte sahibi tarafından bakılıp korunmaktadır.⁷⁶

Buradan anlaşıldığı üzere eski Türk inançlarında “ıdık” veya “ıduk” olan hayvanlar bir adak için özel olarak ayrıldığı için dokunulmaz ve kutsal kabul edilmektedir. Bundan dolayı bu hayvanlar korunmakta ve ayrıca bu hayvanların eti, sütü, yünü ve sırtı başta olmak üzere hiçbir şeyinden istifade edilmemektedir. Bu hayvanlar bir dilek için ya tanrı adına serbest bırakılmakta ya da dileğin gerçekleşmesiyle öldürülmek suretiyle kurban edilmektedir.

⁷³ Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti’t-Türk*, I, 65.

⁷⁴ Erginer, *Kurban, (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri)*, s. 121.

⁷⁵ Erginer, *Kurban, (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri)*, s. 124.

⁷⁶ Erginer, *Kurban, (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri)*, s. 123-124.

Eski Çin’de prensler ve yüksek devlet memurlarının, ittifak veya barış antlaşmalarının onaylanması gibi önemli olaylar vesilesiyle merasimli adakta bulunmaları yaygın bir adetti. Prensler tarafından sığır veya domuz, memurlar tarafından köpek, halk tarafından da tavuk kurban edilir ve kanı adak adayanların dudaklarına sürülürdü.⁷⁷ Hititlerde ise adak kurbanı, tanrılardan dilekte bulunmak için yaygın olarak uygulanan kurban ritüellerinden biridir.⁷⁸ Ayrıca eski Mezopotamya’nın en önemli ve en büyük şehirlerinden biri olan Bâbil’de haftanın yedinci günü olan cumartesi uğursuz sayılırdı. Bu uğursuzluktan kurtulmak için ise adaklar adanıp kurbanlar kesilirdi.⁷⁹

İslam’da Adak Kurbanı

İslam’a göre gerekli şartlara uygun olarak Allah rızası için kurban adağında bulunmak meşru kabul edilmiştir. Bu konuda âyetlerde doğrudan net bir ifade bulunmamaktadır. Ancak âyetlerde kurbanın riayet edilmesi istenen bir ibadet olması yanında,⁸⁰ yapılan adakların yerine getirilmesinin emredilmesi⁸¹ ve adakların gereğine uygun davranmanın iyi kulların vasıfları arasında sayılması⁸² adak kurbanının meşruiyetine dolaylı olarak işaret etmektedir. Hadisler ise bu konuda delalet yönüyle daha açıktır. Allah Rasûlü (sav) birçok hadislerinde İslam’ın ilke ve esaslarına uygun olması koşuluyla adak kurbanının meşru olduğunu çok açık olarak ifade buyurmuşlardır. Hadislere göre bu konuda üzerinde hassasiyetle durulan ön önemli ilkelerden biri tevhid akidesine uygunluktur. Bu hususla ilgili bazı hadisler şöyledir:

a. Amr b. Şuayb (ö. 118/736) babası vasıtasıyla dedesinden şöyle nakletmiştir: Kadının biri Hz. Peygamber’in yanına geldi ve: “-Câhiliye döneminde insanların kurban kestikleri bir yeri belirterek- *Yâ Rasûlallah! Filan yerde kurban kesmeyi adadım.*” diyerek ne yapacağını sordu. Hz. Peygamber (sav), “*Bir put adına mı?*” diye sordu. Kadın, “*Hayır.*” dedi. Hz. Peygamber (sav), “*Peki bir heykel adına mı?*” diye sordu. Kadın yine “*Hayır.*” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), “*Öyleyse adağını yerine getir.*” buyurdu.⁸³

b. Sâbit b. Dahhâk (ö. 45/665 [?]) şöyle anlatmıştır: Rasûlullah (sav) zamanında Büvâne denilen yerde bir deve kesmeyi adayan birisi Hz. Peygamber’in yanına gelerek “*Ben Büvâne’de bir deve kurban etmeyi adadım.*” diyerek ne yapması gerektiğini sordu. Hz.

⁷⁷ Özel, “Adak”, *DİA*, I, 338.

⁷⁸ Erginer, *Kurban, (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri)*, s. 84.

⁷⁹ Altan Armutak, “Eski Çağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 2004, s. 172.

⁸⁰ Hac, 22/28, 34,36; Kevser, 108/2.

⁸¹ Hac, 22/29.

⁸² İnsân, 76/7.

⁸³ Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 22, Hadis no: 3312.

Peygamber (sav), “*Orada câhiliye döneminde tapılan putlarından herhangi bir put var mı?*” diye sordu. Orada bulunan sahâbîler “*Hayır*” diye cevap verdiler. Hz. Peygamber (sav) tekrar, “*Orada câhiliye dönemine ait kutlanan bir bayram var mı?*” diye sordu. Oradaki sahâbîler yine “*Hayır*” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) “*Adağını yerine getir. Şüphesiz ki Allah’a isyan hususundaki ve insanoğlunun malik olmadığı şeyler konusundaki adaklar yerine getirilmez.*” buyurdu.⁸⁴

c. İbn Abbâs (ö. 68/687-88) şöyle anlatmıştır: Bir adam Hz. Peygamber’e gelerek “*Yâ Rasûlallah! Ben Büvâne’de bir deve kesmeyi adadım. (Ne yapayım.)*” diye sordu. Hz. Peygamber (sav) ona “*Senin gönlünde câhiliye dönemine ait bir şey mi var?*” diye sordu. Adam “*Hayır*” deyince Hz. Peygamber (sav), “*Öyleyse adağını yerine getir.*” buyurdu.⁸⁵

c. Meymûne bnt. Kerem şöyle anlatmıştır: Rasûlullah’ın Veda haccında babamla birlikte bulunuyordum. Bir müddet sonra Rasûlullah’ı gördüm. Oradaki insanlar, “*Rasûlullah geliyor.*” diye bağırıyorlardı. Dikkatle onu gözlemeye başladım. Babam kalabalığı yarararak ona doğru gidiyordu. Rasûlullah (sav) devesinin üzerindeydi ve elinde öğretmenlerin kamçısı bir kamçı vardı. Babam ona iyice yaklaştı ve onun ayağını tuttu. Hz. Peygamber (sav) buna ses çıkarmadı ve devesini durdurarak babamı dinledi. Babam, “*Yâ Rasûlallah! Ben vaktiyle, bir erkek çocuğum olursa, Büvâne dağının dik yamaçlarında elli koyun keseceğim, diye adakta bulunmuştum.*” diyerek, ne yapması gerektiğini sordu. Rasûlallah (sav) ona, “*Orada herhangi bir put var mı?*” diye sordu. Babam, “*Hayır*” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), “*O hâlde Allah’a olan adağını yerine getir.*” buyurdu. Daha sonra babam adadığı kadar koyunu toplayıp kesmeye başladı. Ancak bir koyun elinden kurtulup kaçtı. Babam “*Allah’ım adağımı yerine getirmeyi nasip et!*” diye dua ederek onu aradı. Sonunda kaçan koyunu yakalayıp onu da kesti.⁸⁶

Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855), Meymûne bnt. Kerem rivayetine göre câhiliye döneminde de uygulanan adak kurbanı⁸⁷ yukarıdaki rivayetlere göre Hz. Peygamber (sav) tarafından küfür ve şirk unsurlarından arındırılarak tevhid akidesine uygun hâle getirilmiştir. Çünkü bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (sav) adak kurbanını meşrulaştıran ana ilkenin tevhid akidesine uygunluk olduğunu belirtmiş ve bu ilkeye uygun olması koşuluyla adak kurbanlarının yerine getirilmesine onay vermiştir. Dolayısıyla bu rivayetler,

⁸⁴ Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 22, Hadis no: 3313; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 142, Hadis no: 20139.

⁸⁵ İbn Mâce, Kefâret 18, Hadis no: 2130; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 143, Hadis no: 20141

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 22, Hadis no: 3314; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 142-143, Hadis no: 20140. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Kefâret 18, Hadis no: 2131; Ahmed b. Hanbel, VI, 362, Hadis no: 15854.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 362, Hadis no: 15854.

İslam'ın inanç esaslarına uygun olması koşuluyla kurban adağında bulunmanın ve bu adağı yerine getirmenin meşru olduğuna delâlet etmektedir. Buna göre adak kurbanı tevhid akidesine uygun olmalı, küfür ve şirk görünümlü unsurlar içermemelidir.

Hadislere göre adak kurbanının meşruiyetinde aranan diğer bir esas ubûdiyyet duyarlılığı ve sorumluluğudur. Hadislere göre bu ilke aslında bütün adaklar için geçerlidir. Nitekim “*Yüce Allah'ın rızasını kazandıracak şeylerin dışında adak yapılmaz.*”⁸⁸ hadisinde bu ilkeye işaret edilmektedir. Hadise göre bütün adaklar sadece Allah rızası için olmalı, bu konuda farklı niyet ve amaçlar söz konusu olmamalıdır. Aynı şekilde “*Her kim Allah'a itaat etmeyi adarsa, O'na itaat etsin. Her kim de Allah'a karşı isyan etmeyi adarsa, sakın O'na isyan etmesin.*”⁸⁹ hadisinde de söz konusu ilkeye vurgu yapılmıştır. Bu hadise göre adaklar sadece Allah'a itaati içermelidir. Dolayısıyla Allah'a isyan veya mâsiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamalı, şayet yapılmışsa buna uyulmamalıdır.

Kısaca ifade etmek gerekirse İslam'a göre, özelde adak kurbanı olmak üzere bütün adaklar Allah'a iman ve O'na kulluk sorumluluğunun gereklerine uygun olmalıdır. Bir mümin ve Müslüman doğru bir dinî hayat ve kâmil bir inanç için bu ilkeyle bağdaşmayan adak tasavvurlarından uzak durmalıdır. Zira ibadetler Allah için yapılır. Adak da ibadet anlamı taşıdığından sadece Allah için yapılması gerekir. Bu açıdan bakıldığında türbe veya ölümler için adakta bulunmak caiz değildir. Dolayısıyla bu yönde yapılacak bir adak geçersiz olur.⁹⁰

İslam'a göre adak kurbanı konusunda dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, adak kurbanının şartları ile ilgilidir. Bu şartlardan bir kısmı adakta bulunan kimseyle, bir kısmı ise adağın konusu olan kurbanlık hayvan ile ilgilidir. Şimdi bu şartları görelim.

Adak Kurbanın Şartları

Yapılan bir kurban adağının dinen geçerli olabilmesi için hem adakta bulunan kimseyle hem de adağın konusu olan kurbanlık hayvan ile ilgili birtakım şartlar vardır.

Adak kurbanının geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin dinî hükümlere göre ister zengin ister fakir olsun,⁹¹ ister mukim ister seferî olsun⁹² Müslüman, akıllı ve bulûğa

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Talâk, 7, Hadis no: 2192; Ahmed b. Hanbel, III, 593, Hadis no: 6903.

⁸⁹ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

⁹⁰ Heyet, *Fetvalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018, s. 377. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 643.

⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 275.

⁹² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 283.

(ergenlik çağına) ermiş bir kimse olması gerekir. Bu şartlar konusunda Hanefî,⁹³ Şâfiî,⁹⁴ Mâlikî⁹⁵ ve Hanbelîler⁹⁶ ittifak halindedir. Çünkü bütün ibadetlerde olduğu gibi adak için de tam eda ehliyeti gerekir. Bununla beraber Hanbelîlere göre adak konusunda Müslüman olmak şart değildir.⁹⁷ Ayrıca bu şartlara ilaveten hürriyet ve ihtiyâr (bilinçli ve isteyerek yapabilme) vasfına sahip olmak Şâfiî⁹⁸ ve Hanbelîlere⁹⁹ göre bu konuda şart olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Diğer taraftan Hanefîlere göre adak konusunda hürriyet, şaka ve ciddilik;¹⁰¹ Mâlikîlere göre ise ihtiyar ve öfke hâlinin önemi yoktur.¹⁰²

Adak kurbanı, bir kurban çeşididir.¹⁰³ Diğer bir ifadeyle adak kurbanı, ister zengin ister fakir olsun adayan her mükellef için vacip hükmünde olan bir kurban türüdür.¹⁰⁴ Dolayısıyla adak olarak kesilecek olan hayvanın bütün kurban çeşitlerinde olduğu gibi dinen kurban olmaya elverişlilik şartlarını taşıması gerekmektedir. Buna göre kurbanlık hayvanda aranan nitelikler, adak kurbanında da aranır.¹⁰⁵ Kurbanlık hayvanda aranan şartlar ise şunlardır:¹⁰⁶

1. Kurbanlık hayvanın, dinen kurban olarak kesilmesi kabul edilen koyun, keçi, sığır, manda ve deve cinsinden olması gerekmektedir. Koyun ve keçi sadece bir kişi için; deve, sığır ve manda ise yedi kişiyi aşmamak üzere ortaklaşa kurban olarak kesilebilir. Buna göre horoz, tavuk, kaz, ördek, deve kuşu gibi hayvanların adak olarak kesilmesi geçerli değildir.

2. Kurbanlık hayvanın koyun ve keçide bir, sığır ve mandada iki, deve ise beş yaşını tamamlaması gerekmektedir.

3. Kurbanlık hayvanın kurban olmaya engel bir kusurunun bulunmaması gerekir. Kurban edilecek hayvanın sağlıklı, düzgün, azaları tamam, besili olması hem ibadetin gaye ve mahiyetine hem de sağlık kurallarına uygun düşer. Kötürüm derecesinde hasta zayıf ve düşkün, bazı organları eksik, mesela bir veya iki gözü kör, kulakları ve boynuzları kökünden kesilmiş, dili kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökülmüş, kuyruğu ve memesi kesik

⁹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 333.

⁹⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 845.

⁹⁵ Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 72.

⁹⁶ Buhûtî, *Keşşâfî'l-Kinâ an-Metni'l-İknâ*, VI, 273.

⁹⁷ Buhûtî, *Keşşâfî'l-Kinâ an-Metni'l-İknâ*, VI, 273.

⁹⁸ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, IV, 474-475.

⁹⁹ Buhûtî, *Keşşâfî'l-Kinâ an-Metni'l-İknâ*, VI, 273.

¹⁰⁰ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, IV, 474-475.

¹⁰¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 336.

¹⁰² Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl li-Şerhi Muhtasarı Halîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV, 489.

¹⁰³ Bardakoğlu, "Kurban", *DİA*, XXVI, 436.

¹⁰⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 275.

¹⁰⁵ Heyet, *Fetvalar*, s. 374.

¹⁰⁶ Bardakoğlu, "Kurban", *DİA*, XXVI, 438-439. Ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 298-301; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 832-835; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 142-148; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 543-545.

hayvanlar kurban olmaz. Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz, şaşlı, total ve dengesiz, biraz hasta, bir kulağı delinmiş veya yırtılmış olmasında kurban açısından bir sakınca yoktur.

4. Kurban, ibadet niyetiyle Allah rızası gözetilerek kesilmelidir. Esasen kurbanı diğer hayvan kesimlerinden ayıran da budur. Niyette aslolan kalbin niyetidir; dil ile açıkça söylenmesi gerekmez.

5. Kurbanlık hayvanın kesenin mülkiyeti altında olması veya kesenin böyle bir tasarrufa yetkisinin bulunması gerekir. Hayvanın vadeli olarak satın alınması veya hibe yoluyla edinilmesi önemli değildir. Bu açıdan bakıldığında kurban kesme adağının geçerli olması, adaklık hayvanın kişinin mülkiyeti altında olmasına ve kesenin böyle bir tasarrufa yetkisinin bulunmasına bağlıdır.¹⁰⁷ Bu şart, adağın yerine getirileceği zaman geçerlidir. Zira bir kimsenin ileride sahip olacağı bir malla ilgili adağı geçerli sayılır.¹⁰⁸

6. Kesim işleminin usulüne uygun olarak yapılması gerekmektedir. Hayvan, kesim yerine incitilmeden götürülür, kesilecek zaman kibleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılır. Ayrıca kesim esnasında besmele çekilmelidir. Her mükellefin kurbanını kendisinin kesmesi mendup olmakla birlikte, bir başkasına vekâlet verip kestirmek de mümkündür. Kurbanı kesecek kimsenin Müslüman olması tercihe şayandır; erkek, kadın, yetişkin, çocuk farketmez.

7. Kurban kesmenin rüknü kurbanlık hayvanın kanını akıtmaktır. Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar yatırılıp çenelerinin hemen altından boğazlanmak suretiyle, deve ise ayakta sol ön ayağı bağlanarak göğsünün hemen üzerinden kesilir. Kesim işlemi boğazın iki tarafındaki şah damarları, yem ve yemek borusu kesilerek yapılır ve hayvanın kanının iyice akmasını temin için bir süre beklenilir. Bu şarta göre kesme olmadan, hayvanın veya değerinin tasadduk edilmesiyle kurban ibadeti yerine gelmiş olmamaktadır. Aynı husus adak kurbanı için de geçerlidir. Dolayısıyla kurban adağının yerine gelmesi ancak hayvanı kesmek suretiyle mümkündür.

Adak Kurbanının Kesim Vakti ve Yeri

Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan (mutlak) adaklar, adama anından itibaren gerekli hâle gelir ve ilk fırsatta yerine getirilmesi uygun olur. “*Şu işim olursa bir adak kurbanı keseceğim*” gibi bir şarta bağlı olarak yapılan adakların ise şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Şartlı adakların, şart gerçekleşmeden yerine getirilmesi

¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 134.

¹⁰⁸ Özel, “Adak”, *DİA*, I, 339.

geçersizdir. Böyle bir adak, nafîle hükmündedir. Bundan dolayı bu adağın ilgili şart gerçekleştikten sonra tekrar eda edilmesi gerekmektedir.¹⁰⁹

“*Ramazan ayında bir adak kurbanı keseceğim*” gibi yerine getirilmesi şarta değil de gelecek bir zamana bağlanan adaklar, zaman şartına itibar edilmeksizin önceden de yerine getirilebilir. Zira vakti gelmese de adak zimmette vacip olarak sabit olduğu için önceden yapılması, vakti gelince yapılması gibidir.¹¹⁰ Yerine getirilmesi bir vakte bağlanmayan adaklar ise herhangi bir vakitte yerine getirilebilir. Ancak kişi ne zaman öleceğini bilemediğinden adağını ilk fırsatta yerine getirmesi daha uygundur. Zira adağını yerine getirmeden ölen bir kimse adağından dolayı sorumlu olur.¹¹¹

Hanefilerden İmam Muhammed (ö. 189/805) ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise zaman şartına bağlanan namaz, oruç gibi bedenî ibadetlere ilişkin adaklar vaktinden önce yerine getirilmekle zimmetten düşmez. Çünkü bu tür ibadetler belli bir vakte bağlıdır. Dolayısıyla vakit kaydı bağlayıcı olur.¹¹² Bununla birlikte sadaka gibi malî ibadetlere ilişkin adaklarda ise zaman şartı bağlayıcı değildir. Çünkü bu tür ibadetler belli bir vakte bağlı değildir.¹¹³ Dolayısıyla adak kurbanı istenilen herhangi bir vakitte yerine getirilebilir.¹¹⁴

Bunun tek istisnası kurban bayramı günlerinde kesilmesi adanan kurbandır. Eğer adak kurbanı, kurban bayramı günlerinde kesilmek üzere adanmışsa bunun kurban bayramı günlerinde kesilmesi gerekir. Çünkü kurban kesme günleri, kurban için belirlenmiş özel bir vakittir. Dolayısıyla bu şekildeki bir kurban adağında vakte riayet gereklidir.¹¹⁵ Böyle bir adak kurbanı vaktinde kesilmediği zaman Hanefilere göre daha sonra kesilmeksizin aynî veya kıymet olarak tasadduk edilmesi;¹¹⁶ Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikîlere göre ise kaza olarak kesilmesi gerekir. Çünkü onun kesilmesi vacip olduğundan vaktin geçmesiyle zimmetten düşmez.¹¹⁷ Kurban bayramı günlerine tahsis edilmeyen adak kurbanlarının ise herhangi bir zamanda kesilmesi caizdir.¹¹⁸ Bu şekildeki adak kurbanın, mutlaka kurban bayramı

¹⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi* ; VI, 358.

¹¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi* ; VI, 358.

¹¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi* ; VI, 360.

¹¹² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi* ; VI, 359; Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 479.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi* ; VI, 359.

¹¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru Âlemü'l-Kütüb, Riyâd, 2003, IX, 481.

¹¹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 481. Ayrıca bkz. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010, IV, 318; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 831; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, IV, 384; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 151-152; İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 387-388.

¹¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 464-465. Ayrıca bkz. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, IV, 318.

¹¹⁷ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 362.

¹¹⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 481.

günlerinde yerine getirilmesi şart değildir. Kurban kesme günleri belirtilmeden adanan adak kurbanının, mutlaka kurban bayramı günlerinde kesilmesi şeklindeki kanaat, dini bir temele dayanmamaktadır.¹¹⁹

Hanefî ve Hanbelîlere göre adak hedyinin kesilme zamanı da yukarıda ifade edilen aynı hükümlere tabidir.¹²⁰ Ancak Şâfiî ve Mâlikîlere göre adak hedyinin kesim vakti temettu‘ ve kırân hedylerinde olduğu gibi kurban kesme günleridir.¹²¹

Hanefîlere göre konusu ne olursa olsun adaklarda mekân şartı bağlayıcı değildir. Bir yerle kayıtlanarak yapılan adak başka bir yerde de yerine getirilebilir. Zira adaktan maksat Allah’a yakınlaşma isteğidir. Bu ise herhangi bir yerde gerçekleşebilir.¹²² Ancak adak hedyinin Harem bölgesinde kesilmesi gerekmektedir. Çünkü hedy bir mekâna gönderilen kurban manasına kullanılan bir isimdir. Mekânı da Harem bölgesidir. Nitekim “*Sonra onların (kurbanların) varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)’dir*”¹²³ âyetinde hedy kurbanlarının Harem bölgesinde kesilmesi istenmektedir.¹²⁴

Şâfiî¹²⁵ ve Hanbelîlere¹²⁶ göre ise adağın konusuna göre farklı değerlendirmeler olmakla birlikte kurban adağında mekân şartına riayetin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Onlara göre adak kurbanının kesileceği yer belirtilmişse orada kesilmesi gerekmektedir. Çünkü onların delil olarak kullandıkları rivayetlere göre Hz. Peygamber (sav), Büvâne denilen yerde kurban kesmeyi adayanlara orada câhiliye dönemine ait herhangi bir putun ve bayram uygulamasının olup olmadığını sormuş hayır cevabını aldığı da adağın yerine getirilmesine izin vermiştir.¹²⁷ Dolayısıyla bu durum Şâfiî ve Hanbelîlere göre adak kurbanında mekân şartının bağlayıcı olduğuna diğer bir ifadeyle kurbanın nerede kesilmesi adanmışsa orada kesilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Mâlikîlere gelince bu konuda İmam Mâlik’ten iki görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre bir hayvanın kesilmek üzere başka bir yere sevk edilmesi Mekke hariç caiz olmadığından kişinin adak kurbanını bulunduğu yerde kesmesi gerekir. İkinci görüşe göre ise, adak

¹¹⁹ Heyet, *Fetvalar*, s. 375.

¹²⁰ Aynî, *el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye*, IV, 487; Buhûtî, *Keşşâfû’l-Kinâ an-Metni’l-İknâ*, II, 530.

¹²¹ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc*, IV, 489; Habîb b. Tâhir, *el-Fıkhü’l-Mâlikî ve Edilletühü*, Müessesetü’l-Maârif, Beyrut, 2007, II, 202-203.

¹²² Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’s-Şerâi’*, VI, 358.

¹²³ Hac, 22/33.

¹²⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’s-Şerâi’*, VI, 342. Ayrıca bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 136; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, IX, 481.

¹²⁵ Şirâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhü’l-İmâmi’s-Şâfiî*, I-II, 853.

¹²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 643.

¹²⁷ Bkz. Ebû Dâvûd, Eymân ve nüzûr 22, Hadis no: 3312, 3313, 3314; Ahmed b. Hanbel, VI, 362, Hadis no: 15854; İbn Mâce, Kefâret 18, Hadis no: 2131; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 142, Hadis no: 20139.

kurbanının kesileceği yer belirlenmişse bu takdirde oradaki ihtiyaç sahiplerinin hakkı taalluk ettiğinden niyet edilen yerde kesilmesi gerekir.¹²⁸ Ancak Mâlikî kaynaklarına göre bu konuda mezhepte birinci görüşün tercih edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁹ Dolayısıyla Mâlikîlere göre bu konuda en isabetli olan, mekân şartına itibar etmeksizin kişinin bulunduğu yerde adak kurbanını kesmesidir. Bununla birlikte Mâlikîlere göre adak hedyinin Harem bölgesinde kesilmesi şarttır.¹³⁰

Adak Kurbanının Yerine Getirilememesi

Bütün mezheplere göre kurban adağının, adandığı şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunun yerine kefarete geçerli değildir. Çünkü kurban, Allah'ın rızasına vesile olacak bir ibadet ve davranış çeşididir.¹³¹ Buna göre bir kimse bir deve kesmeyi adanmışsa deve kesmesi gerekir. Ancak deve bulamazsa onun yerine sığır veya yedi küçükbaş hayvan da kesebilir.¹³² Bir kimse bir koç kesmeyi adasa koç kesebileceği gibi koyun veya keçi de kesebilir. Aynı şekilde bu kimsenin bir sığıra hissedâr olması caizdir. Ancak sığır kesmeyi adayan kişinin koyun kesmesi ile adağı yerine gelmiş olmaz.¹³³

Diğer taraftan konuyla ilgili âyet¹³⁴ ve hadislere¹³⁵ göre, yapılan adakların yerine getirilmesi emredilmektedir. Zira adakta bulunan kimse adağıyla Allah Teâlâ'ya söz vermiş olmaktadır. Dolayısıyla verdiği sözü yerine getirmesi gerekir.¹³⁶ Bu itibarla kurban adağında bulunan kimsenin bu adağını yerine getirmesi vaciptir. Bundan vazgeçmek veya yerine getirmemek caiz değildir. Eğer kurban adağını yerine getirme konusunda maddî imkânsızlık söz konusu ise bu takdirde maddî imkân müsait olduğunda yerine getirilmelidir.¹³⁷ Bu da mümkün olmazsa tövbe edilip, Allah'tan af dilenmelidir.¹³⁸

Adak kurbanı borcu ölümle düşmez. Çünkü Hz. Peygamber (sav), çeşitli vesilelerle birçok hadiste ölenlerin adak borçlarının ödenmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁹ Buna göre bir

¹²⁸ Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 87; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfî fi Fıkhî Ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadise, Riyad, 1978, I, 459.

¹²⁹ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 569.

¹³⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, I, 569.

¹³¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 352; Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 437; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 73-74; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 622.

¹³² İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 524; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfî*, I-II, 852; Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 89; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 642.

¹³³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 464.

¹³⁴ Hac, 22/29.

¹³⁵ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6966; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

¹³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 128; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertîbi's-Şerâi'*, VI, 350.

¹³⁷ Heyet, *Fetvalar*, s. 375.

¹³⁸ Heyet, *Fetvalar*, s. 377.

¹³⁹ Buhârî, Vesâyâ 19, Hadis no: 2761; Müslim, Nüzûr 1, Hadis no: 1638.

kimse kurban adağını yerine getirmeden ölürse bütün mezheplere göre velileri onun yerine adak borcunu ödeyebilirler. Çünkü malî ibadetlerde ölen kimse adına niyâbet¹⁴⁰ ittifakla caizdir.¹⁴¹ Ancak Hanefî¹⁴² ve Mâlikîlere¹⁴³ göre bu konuda ölen kimsenin vasiyette bulunması şarttır. Onlara göre eğer vasiyet varsa terekeden ödenmesi gerekir. Eğer vasiyet yoksa ödenmesi caiz olmakla birlikte veliler ödeyip-ödememe hususunda muhayyerdir. Şâfiî¹⁴⁴ ve Hanbelîlere¹⁴⁵ göre ise malî içerikli adak borçlarının vasiyet olsun veya olmasın, terekeden ödenmesi gerekir.

Adak Kurbanın Hükümü

Adak kurbanın hükümü; adak adamak, adağın konusu ve adağın yerine getirilmesi olmak üzere başlıca üç hususun hükmüyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla adak kurbanının hükmü, konu bütünlüğü açısından bu üç bağlamda ifade edilecektir.

a. Adak Adamanın Hükümü: Genel olarak ifade etmek gerekirse adak konusundaki âyet ve hadislerden istinbat eden fıkıh âlimleri adak adamanın hükmü konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hanefîlere göre adakta bulunmak ister mutlak ister muallak olsun mubahtır.¹⁴⁶ Mâlikîlere göre mutlak adak menduptur, fakat devamlılık arzederse (mesela her pazartesi veya perşembe günü oruç tutmayı adamak gibi) mekruh olur. Muallak adak ise mezhepteki tercih edilen görüşe göre mubahtır.¹⁴⁷ Şâfiî,¹⁴⁸ Hanbelî¹⁴⁹ ve Zâhirîlere¹⁵⁰ göre ise adak adamak mekruhtur. Bunun tenzihen mekruh olduğu ifade edilmiştir.¹⁵¹ Onların bu konudaki delili ise “*Adakta bulunmayın. Zira adak, takdir olunan hiçbir şeyi değiştirmez. Adakla sadece cimrinin elinden malı çıkarılmış olur.*”¹⁵² hadisidir.

¹⁴⁰ Niyâbet: Başkası adına veya hesabına iş görmek, başkasının yerine bazı dinî vecibeleri yerine getirmek anlamında fıkıh terimidir. Bkz. Bilal Aybakan, “Niyâbet”, *DİA*, TDV, Ankara, 2007, XXXIII, 161.

¹⁴¹ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1985, III, 38. Ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, III, 270; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, Müessesetü Kurtuba, y.y., 1994, XI, 139; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fıhhiyye fî Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikîyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013, s. 540; Buhâtî, *Keşşâfü'l-Kimâ an-Metni'l-İknâ*, III, 465.

¹⁴² Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, IV, 85.

¹⁴³ Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâid-i Müslim*, Dâru'l-Vefâ, Mansûra, 1998, V, 385.

¹⁴⁴ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, XI, 139.

¹⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 655-657.

¹⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VI, 351-352. Ayrıca bkz. Özel, “Adak”, *DİA*, I, 339; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, III, 474.

¹⁴⁷ Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 96; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fıhhiyye fî Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikîyye*, s. 292-293.

¹⁴⁸ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, IV, 374.

¹⁴⁹ Buhâtî, *Keşşâfü'l-Kimâ an-Metni'l-İknâ*, VI, 273.

¹⁵⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 244.

¹⁵¹ Özel, “Adak”, *DİA*, I, 339; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, III, 475.

¹⁵² Tirmizî, Nüzûr ve eymân 11, Hadis no: 1543; Nesâî, Eymân ve nüzûr 26, Hadis no: 3810. Ayrıca bkz. Buhârî, Eymân ve nüzûr 26, Hadis no: 6692; Müslim, Nezir 2, Hadis no: 1639.

b. Kurbanın Adağa Konu Olmasının Hükümü: İslam fıkıh âlimleri kurbanın adağa konu olabileceği konusunda ittifak hâindedir. Hanefî,¹⁵³ Şâfiî,¹⁵⁴ Mâlikî¹⁵⁵ ve Hanbelî¹⁵⁶ uleması bu konuda hem fikirdirler. Onların bu konudaki en önemli delili ise “*Her kim Allah’a itaat etmeyi adarsa, Allah’a itaat etsin.*”¹⁵⁷ hadisidir. Zira bu hadise göre dinen yapılması emir ve tavsiye edilen her hususun adağa konu olabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Allah’ın emri ve aynı zamanda Allah’a itaatin en önemli göstergelerinden biri olan kurbanın adağa konu olması mümkün ve caizdir.

Diğer taraftan hüküm açısından da kurbanın adağa konu olması hususunda dört mezhep ittifak hâindedir. Hanefîlere göre adanan hususun farz ve vacip cinsinden bir ibadet olması gerekirken¹⁵⁸ Şâfiî,¹⁵⁹ Mâlikî¹⁶⁰ ve Hanbelîlere¹⁶¹ göre müstehap bile olsa Allah’a yaklaşıtııcı ve Allah’ın rızasına uygun her hususun adağa konu olabileceği ifade edilmiştir. Dört mezhebin de bu konudaki delili yukarıda da zikredilen “*Her kim Allah’a itaat etmeyi adarsa, O’na itaat etsin.*”¹⁶² hadisidir. Hanefîler, hadiste geçen “*itaat*” kelimesini farz veya vacip cinsinden ibadet sayılan hususlara hamlelerken¹⁶³ diğer üç mezhep, kurbet¹⁶⁴ cinsinden olan bütün ibadetlere teşmil etmişlerdir.¹⁶⁵ Adak kurbanı Hanefîlere göre vacip cinsinden,¹⁶⁶ diğer üç mezhebe göre ise kurbet cinsinden bir ibadet olduğundan¹⁶⁷ bütün fıkıh ulemâsına göre adağın başlıca konularından birini teşkil etmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse şartlarına riayet etmek koşuluyla kurbanın adağa konu olması ittifakla meşru olan bir husustur. Çünkü kurban, Allah tarafından emredilen bir ibadet ve O’nun rızasına vesile olan bir davranıştır.

¹⁵³ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi ‘fi Tertibi’s-Şerâi*, VI, 336.

¹⁵⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhi’l-İmâmi’s-Şâfiî*, I-II, 847-853.

¹⁵⁵ Karâfi, *ez-Zahîra*, IV, 72-89.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 622-643.

¹⁵⁷ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

¹⁵⁸ Mevsilî, *Kitâbu’l-İhtiyâr li-Ta’lîl’l-Muhtâr*, IV, 90.

¹⁵⁹ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb*, VIII, 436-439.

¹⁶⁰ Karâfi, *ez-Zahîra*, IV, 72-73.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 623.

¹⁶² Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

¹⁶³ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi ‘fi Tertibi’s-Şerâi*, VI, 336.

¹⁶⁴ Kurbet: Kişiyi Allah’a yaklaşıtıran, sevap kazanmaya vesile olan bütün fiilleri ve davranışları ifade eder. (Bkz. Özel, “Kurbet”, *DİA*, XXVI, 440.)

¹⁶⁵ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb*, VIII, 436-439; Karâfi, *ez-Zahîra*, IV, 72-73; İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 623.

¹⁶⁶ Bkz. Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi ‘fi Tertibi’s-Şerâi*, VI, 336.

¹⁶⁷ Bkz. Nevevî, *el-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb*, VIII, 440; Karâfi, *ez-Zahîra*, IV, 75-89; Buhûtî, *Keşşâfü’l-Kinâ an-Metni’l-İknâ*, VI, 276-277.

c. Adağın Yerine Getirilmesinin Hükümü: Fıkıh âlimleri, adanan adağın yerine getirilmesi gerektiği konusunda ittifak hâlinedirler.¹⁶⁸ Hanefî,¹⁶⁹ Şâfî,¹⁷⁰ Mâlikî,¹⁷¹ Hanbelî¹⁷² ve Zâhirîlere¹⁷³ göre Allah'ın rızasına uygun olması koşuluyla ister mutlak ister mukayyet (muallak) olsun adanan her adağın yerine getirilmesi dinen vaciptir. Zira adakların yerine getirilmesini emreden âyet ve hadisler bu hükme işaret etmektedir. Mesela “*Adaklarını yerine getirsinler.*”¹⁷⁴ âyeti ile “*Her kim Allah'a itaat etmeyi adarsa, Allah'a itaat etsin.*”¹⁷⁵ hadisinde, yapılan adakların yerine getirilmesinin emredilmesi bu hükmün delillerindedir. Adak adamanın mekruh olduğunu ifade eden fıkıh âlimlerinin, adağın yerine getirilmesinin vacip hükmü konusundaki gerekçeleri de aynı âyet ve hadislerdir.¹⁷⁶

Bu üç bağlam çerçevesinde netice olarak ifade etmek gerekirse; mezheplere göre genel itibariyle adakta bulunmanın hükmü konusunda farklı değerlendirmeler söz konusu olmuştur. Bununla birlikte kurbanın adağa konu olmasının cevazı ve böyle bir adağın yerine getirilmesinin vacip oluşu ittifakla kabul edilmiştir.

Adak Kurbanının Etinin Hükümü

Adak kurbanı ile ilgili diğer önemli bir konu adak kurbanının etiyle ilgilidir. Adak kurbanının etinden kimlerin yiyip yiyememeği konusunda fıkıh âlimleri arasında farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler söz konusu olmuştur. Konunun mezhepler çerçevesinden değerlendirmesi şöyledir:

1. Hanefî Mezhebinde Adak Kurbanının Etinin Hükümü

Hanefî mezhebine göre adak kurbanının etinden yoksul dahi olsa adak sahibinin yemesi caiz değildir.¹⁷⁷ Buna adak sahibinin nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu eşi yanında usul (neslinden geldiği ana, baba, dede ve nineler) ve fûrû (kendi neslinden olan çocuklar ve torunlar) ile bunların dışındaki zenginler de dâhildir.¹⁷⁸ Eğer adak sahibi adak kurbanının

¹⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, s. 384.

¹⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi'*, VI, 351-352.

¹⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 434.

¹⁷¹ İbn Cüzey, *el-Kavânî'l-Fıkhiyye fi Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikîyye*, s. 292-293.

¹⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 622.

¹⁷³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 244.

¹⁷⁴ Hac, 22/29.

¹⁷⁵ Buhârî, Eymân ve nüzûr 28, Hadis no: 6696; Tirmizî, Nüzûr ve eyman 2, Hadis no: 1531; Ebû Dâvûd Eymân ve nüzûr 19, Hadis no: 3289; Nesâî, Eymân ve nüzûr 27, Hadis no: 3811.

¹⁷⁶ Bkz. Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, IV, 374; Buhâtî, *Keşşâfü'l-Kinâ an-Metmi'l-İknâ*, VI, 273; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 245-246.

¹⁷⁷ Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, Mısır, h. 1314, VI, 8; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, VIII, 327; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 473.

¹⁷⁸ Heyet, *Fetvalar*, s. 373.

etinden yemek ister veya bu sayılanlardan birine yedirmek isterse, yenilen etin rayiç bedelinin yoksullara verilmesi gerekir.¹⁷⁹ Onlara göre bu hükmün gerekçesi adanan kurbanın sadaka (zekât) hükmüne geçmesi ve bundan dolayı sadece yoksulların hakkının taalluk etmesidir. Çünkü tasadduk edilen şeyde tasadduk edenin ve zenginin istifade hakkı yoktur. Tasadduk edilen şey sadece yoksulun hakkıdır. Bundan dolayı adak kurbanın etinin tamamının aynı olarak veya yenilmiş ise yenilen miktarın değerinin nakdî olarak fakir ve yoksullara tasadduk edilmesi vaciptir.¹⁸⁰ Hanefîlere göre Harem sınırları içinde kesilmesi adanan adak hedyi de etinin hükmü itibariyle aynıdır.¹⁸¹ Buradan anlaşıldığı üzere Hanefîlere göre adak kurbanı, içeriği ve anlam itibariyle zekât ve fitır sadakası gibi malî ibadetler kapsamında değerlendirildiğinden onun etinden sahibinin yemesi caiz görülmemiştir. Hanefîlere göre aynı gerekçe ile kefarete, ihsâr ve kesim yerine ulaşmamış nafîle hedyin¹⁸² etinden sahibinin yemesi caiz değildir. Buna mukabil temettu‘ ve kırân hedyi ile kesim yerine ulaşmış nafîle hedyin etinden sahibinin yemesi caizdir. Çünkü bunlarda şükür anlamı bulunmaktadır.¹⁸³

Hanefî ulemâsından Kâsânî (ö. 587/1191) ise adak kurbanın etinin adak sahibi tarafından yenilebileceğini ifade etmiştir. Onun bu konudaki yaklaşımı şöyledir: Kurbanlar, kurban etinin kurban sahibi tarafından yenilip yenilememesi açısından üç kısımdır:

1. Sahibi tarafından etinin yenilmesi icmâ ile caiz kabul edilen kurbanlar: Nafîle kurbanlar ile hüküm itibariyle ibtidâen vacip (udhiyye) ve adanarak vacip olan kurbanlar (adak kurbanı) böyledir. Bu kurbanların etinden sahibinin yemesi caiz olduğundan tasadduk etme zorunluluğu yoktur. Ancak bu kurbanların eti satıldığı zaman alınan bedelin yoksullara tasadduk edilmesi gerekmektedir.

2. Sahibi tarafından etinin yenilmesi icmâ ile caiz kabul edilmeyen kurbanlar: Hedy kurbanı grubunda olan ihsâr hedyi, ihramlı iken av yasaklarını ihlâl sebebiyle kesilen ceza hedyi, ihramlı iken tıraş olma, dikişli elbise giyme gibi ihram yasakları sebebiyle kesilmesi

¹⁷⁹ Aynî, *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, XII, 51; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 473.

¹⁸⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, VIII, 327; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 473; Aynî, *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, XII, 51.

¹⁸¹ Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 223-224; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IV, 39.

¹⁸² Hanefîlere göre (Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi ' fi Tertibi's-Şerâi '*, III, 300-301.) bunun delili şu hadistir: Hz. Peygamber (sav) kurbanlarını kesilmek üzere Nâciye b. Cündeb el-Eslemî (ö. 60/680) isimli sahâbî vasıtasıyla Harem bölgesine göndermişti. Nâciye el-Eslemî, bu durumdaki kurbanlıkların kesilmesini ve etinden onları götüren kimselerin yemeyip fakirlere verilmesini emretmiştir. (Bkz. Müslim, Hac 377, 378, Hadis no: 1325, 1326; Tirmizî, Hac 71, Hadis no: 911; Ebû Dâvûd, Menâsik 18, Hadis no: 1762, 1763; İbn Mâce, Menâsik 101, Hadis no: 3106; Ahmed b. Hanbel, II, 29, Hadis no: 1897.)

¹⁸³ Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, I, 223-224. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi ' fi Tertibi's-Şerâi '*, III, 301.

gereken kefarete hedyi ve hac ve umrede kesilmek üzere adanan kurbanlar böyledir. Bu kurbanların etlerinin tamamıyla yoksullara tasadduk edilmesi gerekir. Sahibi tarafından etinin yenilmesi veya satılması durumunda da kıymetinin tasadduk edilmesi gerekir. Çünkü bunların zekât vb. malî ibadetlerde olduğu gibi yoksullara sarf edilmesi gerekmektedir.

3. Sahibi tarafından etinin yenilmesinin cevazı konusunda ihtilaf olan kurbanlar: Temettu' ve kırân haccı kurbanları böyledir. Hanefilere göre bu kurbanların etinden sahibinin yemesi caiz iken¹⁸⁴ Şâfiîlere göre caiz değildir.¹⁸⁵

Konuyla ilgili İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) de şöyle demektedir: Zengin bir kimsenin adaktan maksadı, üzerine vacip olan kurbanı ifade etmek ise adamış olduğu kurbanın etinden yiyebilir. Eti sahibi tarafından yenilemeyecek kurban, ibtidâen nezredilen kurbandır. Bu konuda Zeylaî'nin (ö. 762/1360) kastettiği budur.¹⁸⁶ Yani zengin bir kimse kurban kesme günlerinde üzerine vacip olan kurbanı kastederek adakta bulursa bu kurbanın etinden yiyebilir. Ancak vacip olan kurbanı değil de doğrudan doğruya adak kurbanını kastetse bu kurbanın etinden yemesi caiz değildir. Nitekim Kâsânî (ö. 587/1191) bu hususu destekler mahiyette şöyle demektedir: Zengin bir kimse kurban kesme günlerinde bir koyun kurban etmeyi adasa biri adak, biri ise udhiyye olmak üzere iki kurban kesmesi gerekir. Ancak bununla kurban kesme günlerinde üzerine vacip olan kurbanı kastetmişse o takdirde sadece udhiyye kurbanını kesmesi gerekir.¹⁸⁷

Görüldüğü üzere Hanefî fakihlerinin ekserisi adak kurbanının etinden adak sahibinin yemesinin caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Onlara göre adak kurbanı, zekât vb. malî ibadetler kapsamında değerlendirilmiş ve bu sebeple adak kurbanının etinin yoksullara tasadduk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak Kâsânî, adak hedyini hariç tutarak adak kurbanının etinden adak sahibinin yemesinin caiz olduğu hususunda ulemânın icmâ ettiğinden bahsetmiştir. İbn Âbidîn ise bu hususta niyetin belirleyici olduğunu ifade etmiştir.

3. Şâfiî Mezhebinde Adak Kurbanının Etinin Hükümü

Şâfiî mezhebine göre adak kurbanı üç kısımda değerlendirilmiştir. Bu üç kısım, adağın yerine getirilmesi bakımından hüküm olarak aynı olmakla birlikte adak kurbanının etinden adak sahibinin yiyip yiyemeyeceği hususunda farklı hükümler içermektedir. Bu açıdan Şâfiî mezhebine göre adak kurbanının çeşitleri ve hükümleri şöyledir.

¹⁸⁴ Mâlikî ve Hanbelîler de aynı görüştedir. Bkz. Karâfî, *ez-Zahira*, III, 366; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 444.

¹⁸⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi*, VI, 328.

¹⁸⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 474.

¹⁸⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi 'fi Tertibi's-Şerâi*, VI, 281.

1. Muayyen Adak Kurbanı: Kurban edilmeye elverişli olan bir hayvanın adak olarak belirlenmesidir. Bu şekilde belirlenen bir adak, borç olarak zimmette sabit olacağından kesilmesi farz olur. Böylesi bir adağın etinden adak sahibinin yemesi caiz değildir. Çünkü bu adak, ihram yasaklarını ihlâl sebebiyle kesilen kurban hükmündedir.¹⁸⁸

2. Mukayyet Adak Kurbanı:¹⁸⁹ Hastanın iyileşmesi, kayıp bir kişinin gelmesi gibi yerine getirilmesi herhangi bir şarta bağlanan adaktır. Diğer bir ifadeyle bir dileğin yerine gelmesi veya bir sıkıntının giderilmesi şartıyla adanan kurbandır. Adağın kendisine bağlı kılındığı şart gerçekleştiği takdirde adağın yerine getirilmesi gerekir.¹⁹⁰ Bu tür adak, cezaü's-sayd yani ihramlı iken avlanma cezası sebebiyle kesilen kurban hükmündedir. Bundan dolayı bu tür adağın etinden adak sahibinin yemesi caiz değildir. Eğer yenilirse tazmin edilmesi gerekir. Ancak tazminin miktarı ve mahiyeti konusunda üç farklı görüş vardır:

- a. Yediği kadar etin maddî değerini vermesi gerekir.
- b. Yediği kadar etin, et olarak değerini vermesi gerekir.
- c. Ceza olarak onun benzeri bir kurban kesmesi gerekir.¹⁹¹ Çünkü adak olarak kesilen hayvanın etinden yemekle adak bütünüyle iptal hükmü almıştır.¹⁹²

3. Mutlak Adak Kurbanı: Herhangi bir şarta bağlanmaksızın sırf Allah rızası için yapılan adaktır. Bu tür adağın etinin yenilip yenilemeyeceği hususunda da üç görüş vardır:

a. Yenilmesi caiz değildir. Çünkü bu kurbanın kesilmesi vaciptir. Dolayısıyla ihramlı iken koku sürünmek veya dikişli elbise giymek sebebiyle gereken ceza kurbanında olduğu gibi etinden sahibinin yemesi caiz değildir.

b. Yenilmesi caizdir. Çünkü mutlak adak kurbanı, udhiyye kurbanında olduğu gibi şer'î olarak kesilmesi istenen ve etinden sahibinin yemesi caiz olan kurbanlar hükmündedir. Dolayısıyla böylesi bir adağın etinin yenilmesi adak sahibi için caizdir.

c. Eğer kurban kesme günlerinde udhiyye niyetiyle kesilmesi adanmışsa onun etini yemek caizdir. Çünkü bu kurbanın etini yemek şer'î olarak caizdir. Ancak hedy kurbanı olarak kesilmesi adanmışsa onun etini yemek caiz değildir. Çünkü sahih kavle göre (kesim

¹⁸⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 838.

¹⁸⁹ Bu tür adağa Şâfiî kaynaklarında mücâzât ve mürsel gibi isimler de verilmiştir. (Bkz. Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 394.) Bu adağa mürsel denmesi, yerine getirilmesi bir şarta bağlanması, mücâzât denmesi ise şart olarak ileri sürülen talebin gerçekleşmesinin mükâfat olarak değerlendirilmesi sebebiyledir.

¹⁹⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 838.

¹⁹¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 838.

¹⁹² Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, VIII, 394.

yerine ulaşmasa bile)¹⁹³ nafil hedy hariç hedy kurbanlarının etinden yemek caiz değildir.¹⁹⁴ Buna temettu‘ ve kırân hedyleri de dâhildir.¹⁹⁵ Şöyle ki, Şâfiîlere göre tam ve eksiksiz olması yönüyle en faziletli hac, ifrad haccıdır. Bundan dolayı ifrad haccı yapanların kurban kesme yükümlülüğü yoktur. Temettu‘ ve kırân haccı ise caiz olmakla beraber bazı eksik yönleri olması sebebiyle ceza kurbanı (dem-i cübrân) gerektirir. Bundan dolayı temettu‘ ve kırân hedyleri, ihram yasaklarını ihlâlden dolayı kesilmesi vacip olan hedyler gibidir. Bu sebeple de sahibinin onun etinden yemesi caiz değildir.¹⁹⁶

Bu ifade edilenlerden açıkça görüldüğü üzere Şâfiî mezhebinde adak kurbanı üç kısımda değerlendirilmiş ve etinden sahibinin yiyip yiyemeyeceği hükmü buna göre verilmiştir. Muayyen ve mukayyet adak kurbanlarının etinden sahibinin yemesi caiz görülmezken mezhepteki bazı kavillere göre mutlak adak kurbanının etinden sahibinin yemesi caiz görülmüştür. Ancak mezhepteki tercih edilen görüş, hangi tür olursa olsun bütün adak kurbanlarının etinden sahibinin yemesinin caiz olmadığı şeklindedir.¹⁹⁷ Bu hükmün sebebi ise adak kurbanının, nafil dışındaki diğer hedy kurbanlarına kıyas edilmesidir.¹⁹⁸ Zira Şâfiî mezhebine göre nafil hedy dışında temettu‘, kırân, adak ve kefarete gibi vacip hedylerin etinden sahibinin yemesi caiz değildir.¹⁹⁹ Çünkü bu hedyler, yoksulların hakkıdır.²⁰⁰ Bir kimsenin yoksulların hakkı olan kendi zekât ve kefaretinden bir şey yemesi caiz olmadığına göre aynı hakkın söz konusu olduğu nafil dışındaki diğer hedy kurbanlarının ve vasıf olarak bunlara benzeyen adak kurbanının etinden yemesi de caiz değildir.²⁰¹

2. Mâlikî Mezhebinde Adak Kurbanının Etinin Hükümü

Mâlikî mezhebine göre adak kurbanı, sahibi tarafından etinin yenilip yenilemeyeceği açısından başlıca iki kısımda değerlendirilmiştir:

1. Yoksullara tahsis edilmeyen mutlak adak kurbanı: Niyet veya lafız olarak yoksullara tahsis edilmeksizin mutlak bir şekilde adanan kurbanlar böyledir. Bu tür adakların etinden, adak sahibinin yemesi caizdir. Harem sınırları içinde aynı mahiyet ve muhteva ile kesilmesi adanan kurbanlar da bu hükme tabidir. Yani ister Harem sınırları içinde, ister Harem sınırları dışında olsun fakirlere tahsis edilmeksizin adanan kurbanların etinden sahibinin yemesi

¹⁹³ Bkz. Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, IX, 112.

¹⁹⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 838.

¹⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 837-838.

¹⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzebe*, VII, 159.

¹⁹⁷ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzebe*, VIII, 396.

¹⁹⁸ Bkz. Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 837-838.

¹⁹⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-II, 837-838.

²⁰⁰ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, IX, 112.

²⁰¹ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib Şerhu Ravzi't-Tâlib*, el-Matbaatu'l-Meymeniyye, y.y., t.y., I, 545.

caizdir. Çünkü “*Onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin.*”²⁰² ve, “*Onların etinden siz de yiyin, istemeyen ve istemek zorunda kalan fakirlere de yedirin.*”²⁰³ âyetlerinin umum hükmü bu cevaza işaret etmektedir.

2. Yoksullara tahsis edilen muayyen adak kurbanı: Niyet veya lafız olarak yoksullara verilmek üzere muayyen bir şekilde adanan kurbanlar böyledir. Bu kurbanlardan istifade hakkının fakirlere ait olduğu niyet veya lafızla belirtildiği için bu tür adakların etinden adak sahibinin yemesi caiz değildir. Aynı niyetle yani fakirlere verilmek üzere Harem sınırları içinde kesilmesi adanan kurbanlar da etinin hükmü itibariyle böyledir. Bu kurbanların etinden, adak sahibinin yemesi durumunda yenilen miktarın maddî bedelinin yoksullara tasadduk edilmesi gerekmektedir.²⁰⁴

Mâlikîlere göre adak kurbanı mutlak olarak adanmışsa etinin udhiyye kurbanında olduğu gibi yeme, yedirme ve tasadduk cihetinde değerlendirilmesi müstahaptır. Ancak bu konuda herhangi bir oran ve sınırlama yoktur. Bu hususta kurban sahibi muhayyerdir. Çünkü Hz. Âişe’den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (sav) kurban etleri konusunda herhangi bir sınır ve kayıt belirlemeksizin “*Yiyiniz, yediriniz ve saklayınız.*” buyurmuştur.²⁰⁵ Nitekim “*Kurbanın etinden siz de yiyin, istemeyen ve istemek zorunda kalan fakirlere de yedirin.*”²⁰⁶ âyetinde de bu hususa işaret edilmiştir.²⁰⁷

Netice itibariyle Mâlikî mezhebi adak kurbanını, mutlak ve mukayyet olarak iki kısımda değerlendirmekte ve adak kurbanının etinin hükmünü buna göre belirlemektedir. Adak kurbanı mutlak olarak adanmışsa kurbanın etinden adak sahibinin yemesi caiz kabul edilmiş, adak kurbanı yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine tahsis edilerek mukayyet olarak adanmışsa kurbanın etinden adak sahibinin yemesi caiz görülmemiştir. Çünkü yoksulların hakkının taalluk ettiği kurbanlar, zekât hükmünde olduğundan onun etinden sahibinin yemesi caiz görülmemiştir.²⁰⁸ Nitekim Mâlikîlere göre aynı gerekçeden dolayı şu dört hedyin etinden sahibinin yemesi caiz görülmemiştir:²⁰⁹

a. Cezâü’s-sayd hedyi: İhramlı iken avlanma cezasının hedyi.

²⁰² Hac, 22/28.

²⁰³ Hac, 22/36.

²⁰⁴ Desûkî, *Hâşiye ale’ş-Şerhi’l-Kebîr*, İsâ el-Bâbî el-Halebî, y.y., t.y., II, 89. Ayrıca bkz. Hattâb, *Mevâhibü’l-Celîl li-Şerhi Muhtasarı Halîl*, IV, 281-282; Meccâcî, *el-Mühezzeb mine’l-Fıkhî’l-Mâlikî ve Edilletühü*, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 2010, I, 392-393.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, Dahâyâ 9-10, Hadis no: 2812.

²⁰⁶ Hac, 22/36.

²⁰⁷ Karâfî, *ez-Zahîra*, IV, 158-159; Meccâcî, *el-Mühezzeb mine’l-Fıkhî’l-Mâlikî ve Edilletühü*, I, 407; İbn Cüzey, *el-Kavânînü’l-Fıkhîyye*, s. 329.

²⁰⁸ Karâfî, *ez-Zahîra*, III, 369.

²⁰⁹ İbn Cüzey, *el-Kavânînü’l-Fıkhîyye*, s. 252. Ayrıca bkz. Karâfî, *ez-Zahîra*, III, 366-369.

b. Fidyetü'l-ezâ hedyi: Sıkıntı veren bir şeyden kurtulmak için gereken hedy kurbanı.

c. Fakirlere verilmek üzere adanmış hedy.

d. Kesilme yeri olan Mekke'ye veya Mina'ya ulaşmamış olan nafîle hedy. Bunun delili şu hadistir:²¹⁰ Hz. Peygamber (sav) kurbanlarını kesilmek üzere Nâciye b. Cündeb el-Eslemî (ö. 60/680) isimli sahâbî vasıtasıyla Harem bölgesine göndermişti. Nâciye el-Eslemî, bu kurbanlardan yolda ölüm tehlikesi olanlar hakkında ne yapması gerektiğini sorunca Hz. Peygamber (sav), bu durumdaki kurbanlıkların kesilmesini ve etinden onları götüren kimselerin yemeyip fakirlere verilmesini emretmiştir.²¹¹

Bu dört hedyin dışındaki vacip ve nafîle kurbanlardan sahibinin yemesi ise caizdir. Temettu' ve kırân haccı hedyi ile fakirlere tahsis edilmeksizin adanan kurbanlar böyledir. Çünkü bu kurbanlarda herhangi bir borç veya bedel anlamı yoktur.²¹²

4. Hanbelî Mezhebinde Adak Kurbanının Etinin Hükümü

Hanbelîlere göre adak kurbanının etinden adak sahibinin yemesi, udhiyye ve nafîle kurbanında olduğu gibi caizdir. Onlara göre bu konuda müstehap olan yemek, ikram etmek ve tasaddukta bulunmak üzere üç kısımda değerlendirilmektir. Bununla birlikte yedirmek veya tasaddukta bulunmak “*Onların etinden siz de yiyin, istemeyen ve istemek zorunda kalan fakirlere de yedirin.*”²¹³ âyetindeki emrin vücûba hamledilmesi sebebiyle vaciptir.²¹⁴

Adak kurbanının etinden adak sahibinin yemesinin hükümü konusunda Hanbelî mezhebindeki tercih edilen görüş caiz olduğu yönünde olmakla birlikte Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) yenilmesine cevaz vermediği nakledilmiştir. Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme (ö. 620/1223) bu konuda Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'dan (ö. 458/1066) şu nakli yapmıştır: “*Ashâbımızdan bazıları adak kurbanının etini yemeyi adak sahibi için caiz görmemişlerdir. Bunun sebebi adak kurbanının, nezredilen hedy kurbanına kıyas edilmesidir. Ahmed b. Hanbel'in sözlerinden anlaşılana da budur.*”²¹⁵

İbn Kudâme, bu açıklamayı yaptıktan sonra adak kurbanının etinden adak sahibinin yemesi konusundaki hükmün, hedy kurbanına kıyas edilerek verilmesinin doğru olmadığını, burada doğru olanın meselenin udhiyye kurbanına kıyas edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

²¹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 345-346.

²¹¹ Müslim, Hac 377, 378, Hadis no: 1325, 1326; Tirmizî, Hac 71, Hadis no: 911; Ebû Dâvûd, Menâsik 18, Hadis no: 1762, 1763; İbn Mâce, Menâsik 101, Hadis no: 3106; Ahmed b. Hanbel, II, 29, Hadis no: 1897.

²¹² Karâfî, *ez-Zahîra*, III, 366-367; İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, s. 252.

²¹³ Hac, 22/36.

²¹⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I, 545; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ an-Metni'l-İknâ*, III, 22. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 391.

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 391. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I, 545.

İbn Kudâme'nin adak kurbanı ile udhiyye kurbanını hüküm itibariyle ilişkilendirerek yaptığı değerlendirmesi şöyledir: Udhiyye kurbanının etinden üçte bir oranında yemek, üçte bir oranında ikram etmek ve üçte bir oranında ise tasaddukta bulunmak müstehaptır. Bunun delili İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'in kurbanı hakkında naklettiği şu rivayettir: “Hz. Peygamber (sav) kurban etlerinin üçte birinin ailesine yedirirdi, üçte birini komşularına ikram ederdi, üçte birini ise yoksullara tasadduk ederdi.”²¹⁶ Ayrıca İbn Ömer konuyla ilgili olarak “Udhiyye ve hedy kurbanlarının etlerinin üçte biri sana, üçte biri akrabalarına, üçte biri ise yoksullar içindir.” demiştir. Bir kimse kurban etlerinin tamamını veya çoğunu ikram etse ve tasadduk etse bu da güzel bir davranıştır. Bir ukıyye²¹⁷ haricinde tamamını ailesiyle birlikte yese bu da caizdir. Ancak tamamını yese tasadduk etmesi gereken miktarın bedelini yoksullara vermesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ “Onların etinden siz de yiyin, istemeyen ve istemek zorunda kalan fakirlerde yedin.”²¹⁸ buyurmuştur. Buradaki yedin emri vücûp ifade ettiğinden kurban etinin bir kısmının tasadduk cihetinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir kimse kurban kesme adağında bulursa onun etinden yemesi caizdir. Çünkü adak, hüküm itibariyle şer’î aslı üzerine hamledilir. Dolayısıyla adak kurbanı da şer’î aslı olan ve etinin yenilmesi caiz olan udhiyye kurbanı üzerine hamledilir. Buna göre udhiyye kurbanının etinden yemenin cevaz hükmü, adak kurbanı için de geçerlidir. Zira şer’î olarak ibtidâen sabit olan bir şeyin vasfı adak suretiyle değişmez. Burada değişen şey sadece adanan şeyin vücûp hükmünü almasıdır.²¹⁹

Konuyla ilgili Hanbelî fakihlerinden Buhûtî'nin (ö. 1051/1641) açıklamaları ise şöyledir: Adak kurbanın eti konusunda müstehap olan udhiyye kurbanında olduğu gibi yemek, ikram etmek ve tasaddukta bulunmaktır. Bunun delili ise İbn Abbâs'tan nakledilen şu rivayettir: “Hz. Peygamber (sav), kurban etinin üçte birini ailesine yedirirdi, üçte birini fakir komşularına ikram ederdi, üçte birini ise isteyenlere tasadduk ederdi.”²²⁰ Kurban etlerinin bu üç cihette değerlendirilmesi aynı zamanda İbn Mes‘ûd ve İbn Ömer'in de kavlidir. Onların bu kavillerine sahâbeden hiçbir itiraz nakledilmemiştir. Nitekim “Onların etinden siz de yiyin, istemeyen ve istemek zorunda kalan fakirlere de yedin.”²²¹ âyetinde de bu hususa işaret

²¹⁶ Konuyla ilgili diğer bir hadis için bkz. Ebû Dâvûd, Dahâyâ 9-10, Hadis no: 2812.

²¹⁷ Ukıyye, tartılan şeye nispetle miktarı farklı olan bir tartı, ölçü birimidir. Altın ve gümüş dışındaki şeyler için ukıyye 40 dirhem (127 gr.); gümüş için ukıyye 40 dirhem ancak biraz hafif olduğundan 119 gr. eder; altın için 7.5 miskal (29.75 gr.) dir. Günümüzde Mısır'da kullanılan ukıyye 34 gr., Suriye'nin güney kısmında 200 gr., kuzeyinde (Halep) 333 gr. ağırlığında ve yöreden yöreye farklılık arz etmektedir. (Bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 585.)

²¹⁸ Hac, 22/36.

²¹⁹ İbn Kudâme, *el-Kâfî fi Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I, 545; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 391.

²²⁰ Konuyla ilgili diğer bir hadis için bkz. Ebû Dâvûd, Dahâyâ 9-10, Hadis no: 2812.

²²¹ Hac, 22/36.

edilmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili âyet ve hadislerle göre kurban etlerinin; yemek, yedirmek ve tasadduk olmak üzere üç cihette değerlendirilmesi istenmektedir.²²²

Diğer taraftan Hanbelî mezhebine göre temettu‘, kırân ve kesim yerine ulaşılmış nafîle hedy hariç diğer bütün vacip hedy kurbanlarının etinden sahibinin yemesi caiz değildir. Ölüm tehlikesi, hastalık vb. sebeplerle kesim yerine ulaşmadan kesildiği için vacip hükmü alan nafîle hedy ile²²³ cezaü’s-sayd hedyi böyledir.²²⁴ Aynı şekilde vacip hedy olan Harem sınırları içinde kesilmesi adanan kurbanların etinden de sahibinin yemesi caiz değildir. Onun Harem sınırları içindeki fakirlere sarf ve tahsis edilmesi gerekmektedir. Çünkü böyle bir adakta oradaki fakirlerin hakkı taalluk etmektedir. Bu şekilde adanan kurbanın etinden yenilmesi durumunda yenilen miktarın bedelinin fakirlere tasadduk edilmesi gerekmektedir.²²⁵ Bu hükmün gerekçesi ise ceza hedyinde olduğu gibi adanan hedyin Harem sınırlarındaki yoksulların istifadesine tahsis edilmesidir. Çünkü Mâide sûresinin 95. âyetinde ihramlı iken av yasağını ihlâl eden kimselerin ceza olarak Harem bölgesi yoksullarına dağıtılmak üzere bir kurban kesmeleri istenmektedir. Ayrıca bu hususta nakledilen bir rivayette, evini Harem için nezreden bir kadının ne yapması gerektiği sorulduğunda Abdullah b. Ömer, “*Evini satar ve bedelini Harem’deki yoksullara tasadduk eder.*” şeklinde cevap vermesi de bu hususu desteklemektedir.²²⁶

Görüldüğü üzere Hanbelî mezhebinde adak kurbanının etinden adak sahibinin yemesinin cevaz hükmü, udhiyye kurbanının etinin değerlendirilmesi konusundaki âyet ve hadislerle kıyas edilerek verilmiştir. Çünkü adak kurbanının hükmü ve vasfı, şer’î asıl itibariyle udhiyye kurbanına dayanmaktadır. Ancak Harem sınırları içinde kesilmesi adanan kurban etleri ceza hedyine kıyas edilerek hüküm itibariyle farklı değerlendirilmiştir.

Sonuç

Adak kurbanı, insanlık tarihi boyunca her dinî sistemde istenilen bir hususu elde etme veya istenmeyen bir durumdan korunma yollarından biri olarak farklı şekil ve içeriklerde

²²² Buhûtî, *Keşşâfü’l-Kınâ an-Metni’l-İknâ*, III, 22-23.

²²³ Hanbelîlere göre (Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 437-439.) bunun delili şu hadistir: Hz. Peygamber (sav) kurbanlarını kesilmek üzere Nâciye b. Cündeb el-Eslemî (ö. 60/680) isimli sahâbî vasıtasıyla Harem bölgesine göndermişti. Nâciye el-Eslemî, bu kurbanlardan yolda ölüm tehlikesi olanlar hakkında ne yapması gerektiğini sorunca Hz. Peygamber (sav), bu durumdaki kurbanlıkların kesilmesini ve etinden onları götüren kimselerin yemeyip fakirlere verilmesini emretmiştir. (Bkz. Müslim, Hac 377, 378, Hadis no: 1325, 1326; Tirmizî, Hac 71, Hadis no: 911; Ebû Dâvûd, Menâsik 18, Hadis no: 1762, 1763; İbn Mâce, Menâsik 101, Hadis no: 3106; Ahmed b. Hanbel, II, 29, Hadis no: 1897.)

²²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 437-447; Buhûtî, *Keşşâfü’l-Kınâ an-Metni’l-İknâ*, III, 15.

²²⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi fî Fıkhî’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I, 541; Buhûtî, *Keşşâfü’l-Kınâ an-Metni’l-İknâ*, III, 20. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 642.

²²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 642.

uygulama alanı bulan önemli bir inanç ilkesi olmuştur. İnsanlık tarihi ile başlayan bu uygulama, İslam'dan önceki pek çok dinî sistemde benzer veya farklı hükümlere göre yerine getirilen en önemli inanç ilkelerinden biri olarak kabul görmüştür. Özellikle câhiliye döneminde küfür ve şirk unsurlarına bağlı olarak yerine getirildiği âyet ve hadislerle sabittir. İslam dini, bu uygulamayı kendi ilke ve esaslarına uygun bazı düzenlemelerle Hz. Peygamber'in rehberliğinde onaylamıştır. İslam, bu konudaki bazı hükümleri olduğu gibi kabul ederken bazılarını ise reddederek yerine kendi ilkelerini getirmiştir. Reddedilen uygulamalar arasında özellikle câhiliye dönemi uygulamalarında görülen küfür ve şirk unsurları başta gelmiştir. Böylece adak kurbanı, her yönüyle İslam'ın ilke ve esaslarına uygun hâle getirilmiştir. Dolayısıyla adak kurbanı, İslam öncesi dönemde mevcut olup Hz. Peygamber'in takrîriyle İslam'da da varlığını devam ettiren önemli hususlardan biri olarak güncelliğini daima koruyan bir konu olmuştur.

İslam'a göre adak kurbanı hususunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus İslam'ın inanç ve ibadet ilkelerine uygunluktur. Buna göre adak kurbanı, küfür ve şirk unsurlarından uzak olmalı ve sadece Allah rızası gözetilerek yerine getirilmelidir. Ayrıca kurban ibadetinde aranan şartlara da riayet edilmelidir. Bu açıdan bakıldığında türbe, yatır vb. yerlerde kesmek üzere adakta bulunmak ve kurbanlık vasıf ve şartlarını taşımayan hayvanları adamak ve kesmek dinen caiz değildir.

Adak kurbanı, İslam âlimleri tarafından fikhî boyutlarıyla geniş bir şekilde ele alınan konulardan biri olmuştur. Bu konuda fakihler arasında önemli içtihadî yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Özellikle adak kurbanının etinden sahibinin yiyip yiyememeği meselesi bu konuda en dikkat çekici hususların başında gelmiştir.

Adak kurbanının etinin hükmü konusunda âyet ve hadislerde doğrudan net bir hüküm yoktur. Dolayısıyla İslam âlimlerinin meseleye bakışı içtihadî görüşlere dayanmaktadır. Bu konudaki yaklaşımları üç kısımda değerlendirmek mümkündür:

Birinci yaklaşım Hanefî ve Şâfiîlere aittir. Onlara göre adak kurbanı, mâlî ibadetler kapsamında değerlendirilerek zekât ve fitır sadakasında olduğu gibi yoksullara tahsis edilmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre adak kurbanının etinden adak sahibinin kendisi ve eşi yanında usul ve fûrû ile zenginlerin yemesi caiz değildir. Yenilmesi hâlinde yenilen miktarın bedelinin tasadduk edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu kurban eti yoksulların hakkıdır. Harem sınırları içinde kesilmesi adanan adak hedyi de hüküm itibariyle böyledir.

İkinci yaklaşım Mâlikîlere aittir. Onlara göre bu konuda belirleyici olan lafız ve niyettir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre adak hedyi de dâhil ihtiyaç sahiplerine tahsis edilmeksizin adanan kurban etinden sahibinin yemesi caizdir. Ancak ihtiyaç sahiplerine tahsis edilerek adanan kurban etinden adak sahibinin yemesi caiz değildir. Yenilmesi hâlinde yenilen miktarın bedelinin tasadduk edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu kurban eti tamamen yoksulların hakkıdır.

Üçüncü yaklaşım Hanefîlerden Kâsânî ile Hanbelîlerin büyük çoğunluğuna aittir. Onlara göre adak kurbanının etinden sahibinin yemesi mutlak olarak caizdir. Öyle ki Kâsânî bu konuda icmâdan bile bahsetmiştir. Hanbelîler ise bu hükme kıyas ile ulaşmışlardır. Onlara göre “*Adak, şer’î ma’hûdu üzerine hamledilir.*” kuralı gereği adak kurbanının, şer’î aslı olan udhiyye kurbanına kıyas edilerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna göre bir şeyin şer’î aslı hangi hükümleri içeriyorsa adağa konu olduğunda da aynı hükümler geçerlidir. Çünkü kurbanın adağa konu olması, kurbandan istifade konusunda hiçbir vasfı ve hükmü değiştirmemektedir. Dolayısıyla nasıl ki udhiyye kurbanının etinden sahibinin yemesi caiz ise adak kurbanının etinden yemesi de öyle caizdir. Bununla birlikte aynı kural gereği ihsâr ve ceza hedyine kıyas edilerek adak hedyinin etinden sahibinin yemesi caiz görülmemiştir.

Bu üç yaklaşımdan anlaşıldığı üzere Harem sınırları içinde kesilmesi adanan hedy kurbanının etinin hükmü konusunda mezhepler arasında önemli bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak Harem sınırları dışındaki herhangi bir yerde kesilmesi adanan kurbanın etinin hükmü konusunda mezhepler arasında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Tespitimize göre bu yaklaşım farklılıkların temel sebebi bu nitelikteki adak kurbanına biçilen vasfı ile ilgilidir. Adak kurbanının etini yemeyi caiz görmeyenler bu konuda, zekât vb. ibadetlere kıyas ederek ihtiyaç sahipleri lehine sabit olan hak vasfını ön planda tutmuşlardır. Zira bu yaklaşıma göre kurban adağında bulunmak, bir hayvanı Allah rızası için ibadet niyetiyle yoksullara tasadduk konusunda Allah’a söz vermek anlamına gelmektedir. Buradan hareketle adak kurbanının etinden yemesi caiz olmayanlar; adak sahibinin kendisi başta olmak üzere nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu eşi, usul (neslinden geldiği ana, baba, dede ve nineler) ve fûrûu (kendi neslinden olan çocuklar ve torunlar) ile bunların dışındaki zenginler olarak belirlenmiştir. Buna mukabil adak kurbanının etini yemeyi caiz görenler ise bu konuda udhiyye kurbanına kıyas ederek adayın kişinin kendi şahsı lehine de sabit olan hak vasfını ön planda tutmuşlardır. Buna istinaden adak kurbanının etinden, tıpkı udhiyye kurbanında olduğu gibi yemeye cevaz verilmiştir.

Kanaatimizce bu konuda en isabetli yaklaşım adakta lafız ve niyeti belirleyici gören Mâlikîlerin görüşüdür. Çünkü adak kurbanı, Allah’a verilen bir söz ise burada sözün şeklinin ve içeriğinin önemli olması gerekmektedir. Ayrıca şu deliller de bu görüşü destekler mahiyettedir:

1. Adak kurbanının etinin hükmü konusunda hadislerde yasaklayıcı bir ifade bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber (sav) döneminde cari olan adak kurbanının etinin hükmü konusunda hadislerde herhangi bir açıklama yoktur. Ulemânın ekserisi tarafından benimsenen yaklaşıma göre Hz. Peygamber (sav) dönemine izafe edilen bir konuda caiz olmayan bir durum olması hâlinde Hz. Peygamber’in tebliğ ve tebyin görevi gereği bunu mutlaka açıklaması kanaati bu hususta da geçerlidir. Dolayısıyla hadislerde bu konuda herhangi bir beyanın olmaması meselenin cevazına işaret etmektedir.

2. Aksine delil bulunmadıkça, bir şeyden faydalanmanın mubah olması esastır. Buradan hareketle bu içerikteki adak kurbanının, şer’î aslı olan udhiyye kurbanının hükümlerine tabi olarak değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir.

3. Mâlikî mezhebinin fıkıh metodolojisinde “*amel-i ehl-i Medine*” özel ve önemli bir yeri olan hüküm kaynağıdır. Mâlikîlerin adak kurbanının etinin hükmü konusundaki söz ve niyeti belirleyici gören değerlendirmeleri Medine’deki uygulamanın da bu şekilde olduğunu ifade etmeye imkân vermektedir.

Buna göre ihtiyaç sahiplerine tahsis edilmeksizin mutlak olarak adanan kurbanın etinden adakta bulunan kişinin yemesinin caiz olması daha doğru görünmektedir. Diğer taraftan ihtiyaç sahiplerine tahsis edilerek adanan kurbanın etinden adak sahibinin yemesi ise caiz değildir. Buna adak sahibinin nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu eşi yanında usul (neslinden geldiği ana, baba, dede ve nineler) ve fûrûu (kendi neslinden olan çocuklar ve torunlar) ile bunların dışındaki zenginler de dâhildir. Çünkü bu içerikteki bir kurban adağında, kurbanın Allah rızası için ihtiyaç sahiplerine tasadduk edilmesi açıkça zikredilmiştir. Dolayısıyla bu şekildeki adak kurbanının zekât vb. malî ibadetlerin hükümleri doğrultusunda değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Müsned*, I-XII, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

Armutak, Altan, “Eski Çağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 2004.

Aruçi, Muhammed, “Sâibe”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 2008.

Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014.

Avcı, Casim, “Vasîle”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 2012.

Aybakan, Bilal, “Niyâbet”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 2007.

Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, I-XIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

Bardakoğlu, Ali, “Kurban”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 2002.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Dimeşk, 2011.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdris (ö. 1051/1641), *Keşşâfü'l-Kınâ an-Metni'l-İknâ*, I-VI, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1983.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, I-VIII, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed (ö. 1230/1815), *Hâşiye ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, I-IV, Îsâ el-Bâbî el-Halebî, y.y., t.y.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk (ö. 275/889), *es-Sünen*, Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Riyâd, t.y.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

Erginer, Gürbüz, *Kurban, (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Eroğlu, Muhammed, “Hâmî”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 1997.

Eröz, Mehmet, “Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği”, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XVIII, Sayı: 211-214, Mayıs-Ağustos 1980.

Gömeç, Saadettin, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Güç, Ahmet, “Putperestlik”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 2007.

Günay/Güngör, Ünver/ Harun, *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, İstanbul, 1998.

Habîb b. Tâhir, *el-Fıkhu'l-Mâlikî ve Edilletühü*, I-VII, Müessesetü'l-Maârif, Beyrut, 2007.

Hattâb, Şemseddîn Muhammed b. Muhammed (ö. 954/1547), *Mevâhibü'l-Celîl li-Şerhi Muhtasarı Halîl*, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Heyet, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, I-III, Gelişim Yayınları, İstanbul, t.y.

Heyet, *Fetvalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018.

Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

Heyet, *Kutsal Kitap, (Yeni Dünya Çevirisi)*, y.y., ABD, 2008.

Heyet, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed (ö. 463/1071), *el-Kâfi fi Fıkhi Ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, I-II, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadise, Riyad, 1978.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, I-XIII, Dâru Âlemü'l-Kütüb, Riyâd, 2003.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed (1879-1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, ed-Dâru't-Tunûsiyye, Tunus, 1984.

İbn Cüzey, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed (ö. 741/1340), *el-Kavânînü'l-Fıhhiyye fi Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikiyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, I-XI, Matbaatü'n-Nehda, Mısır, h. 1347.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XX, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2010.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, I-XIV, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyâd, 1997.

....., *el-Kâfi fi Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen-i İbn Mâce*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003.

- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 520/1126), *el-Beyân ve't-Tahsîl*, I-XX, Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, Beyrut, 1988.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845), *Tabakâtü'l-Kebîr*, I-XI, Mektebetü'l-Hâneci, Kâhire, 2001.
- İnan, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- Karâfî, Ebu'l-Abbâs Şihâbeddîn Ahmed b. İdris (ö. 684/1285), *ez-Zahîra*, I-XIV, Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, I-III, (Çeviren: Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
- Meccâcî, Muhammed Sükhâl, *el-Mühezzeb mine'l-Fıkhî'l-Mâlikî ve Edilletühü*, I-III, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2010.
- Mergînânî, Ebu'l-Hasen Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- Mevsilî, Ebu'l-Fadl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd (ö. 683/1284), *Kitâbu'l-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.
- Meydânî, Abdülganî b. Talib b. Hammâde (ö. 1298/1881), *el-Lübâb fî Şerhî'l-Kitâb*, I-IV, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*, Beytû'l-Efkâri'd-Düveliyye, Riyâd, 1998.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen-i Nesâî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, I-XXIII, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, t.y.

- ....., *Sahîhu Müslim bi-Şerhi 'n-Nevevî*, I-XVIII, Müessesetü Kurtuba, y.y., 1994.
- Özel, Ahmet, “Adak”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 1988.
- ....., “Kurbet”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 2002.
- Sahnûn, Ebu Saîd Abdüsselam b. Saîd b. Habib (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Ahmed b. Ebû Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXXI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1989.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhîm b. Al b. Yûsuf (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi 'ş-Şâfiî*, I-VI, Dâru'l-Kalem/ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dimeşk/Beyrut, 1996.
- Şîrbînî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005.
- Ünal, Halit, “Atîre”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 1991.
- Yazıcı, İshak, “Bahîre”, *DİA*, I-XLIV, TDV, Ankara, 1991.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn (ö. 926/1520), *Esne'l-Metâlib Şerhu Ravzi't-Tâlib*, I-IV, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, y.y., t.y.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahreddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, I-VI, Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, Mısır, h. 1314.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa (1932-2015), *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985.